

Mathakoski ja Vuennonkoski
- Perinteinen kalastus

Jarno Niskala

(Kuva: Teija Kannala)

Jarno Niskala

Matkakoski ja Vuennonkoski - Perinteinen kalastus

Kirjoittaja: Jarno Niskala
Taitto ja kuvitus: Arto Huhta
Tornionlaakson kesäsiika -hanke

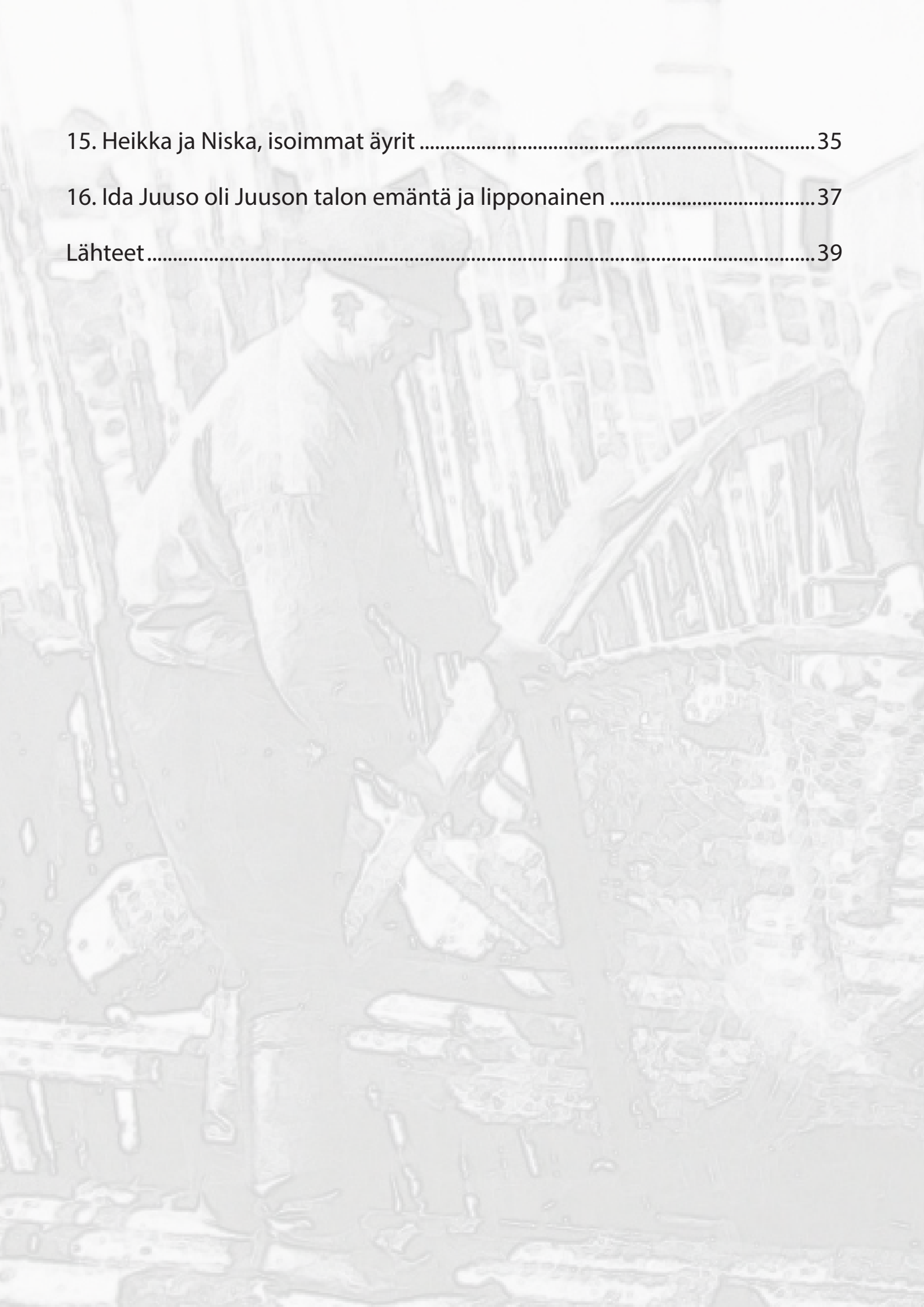
2018

Paino: Erweko Oy

Sisällys

Matkakoski ja Vuennonkoski -Perinteinen kalastus.....	9
1. Korpikylä	9
2. Matkakoski.....	11
3. Vuennonkoski	13
4. Siikaa syötiin ja sitä tuli	16
5. Muita menetelmiä	19
6. Organisoituminen Matkakoskella	22
7. Vuorolippous länsipuolella	24
8. Siianjakoperinne	26
9. Vuorojärjestelmä itäpuolella	28
10. Jakotoimitus	29
11. Arvonta	30
12. Jako muuttuu	31
13. Kevätlippous.....	32
14. Kalastusmuistoja	32

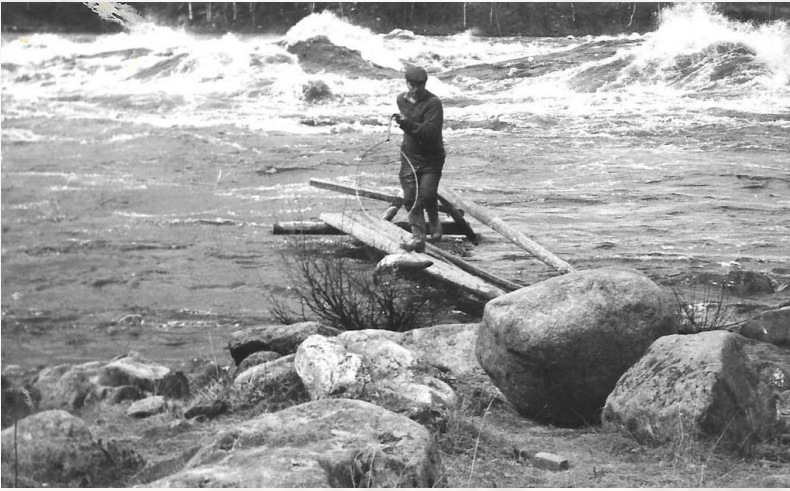
15. Heikka ja Niska, isoimmat äyrit	35
16. Ida Juuso oli Juuson talon emäntä ja lipponainen	37
Lähteet.....	39

Kylien apajapaikkoja

Pekka Lauri (Kuva: Teija Kannala)

Vuennon lippomiehet Tapani Rantalan maala-
uksessa. Eljas, Allan ja Vilho Kannala. (Maala-
uksen omistaja: Eljas Kannala)

(Kuva: Pekka Ojalehdon albumi)

Matkakoski ja Vuennonkoski - Perinteinen kalastus

1. Korpikylä

Korpikylän nimi liitetään ”korpeen” Kainuunkylän ja Kukkola-Vojakkalan välillä. Pysyväisempi asutus ei ilmeisesti Korpikylään muodostunut niin aikaisin, kuin mitä oli näissä kylissä. Vahtolan nimistö tutkimuksen mukaan Korpikylästä löytyy merkkejä lappalaisasutuksesta mutta viitteitä myös karjalaisesta sekä läntisestä pirkkalaisasutuksestakin. Matkakoski on karjalaisperäinen sana, joka voisi liittyä pyyntipaikalle matkaamiseen. Myös Vonkanniskan nimi viittaa karjalaisten harjoittamaan lohenkalastukseen Matkakosken yläjuoksulla. (Vahtola 1991; 1980; Aikavuori 1998.) Karjalainen vaikutus on kiinnostava, koska Tornionjoen kalastuksessa etenkin lippouksen osalta on yhtäläisyyksiä satakuntalais-hämäläisperäiseen kulttuuriin.

Pitkään Ruotsin kuningaskunnan alueella olleen Korpikylän halkaisee Tornionjoki. Joki on nyt parin sadan vuoden ajan jakanut kyläläiset kahteen valtakuntaan. Koko jokilaaksossa valtakuntien raja tuli keskelle kyliä, joissa asui pääasiassa suomalainen väestö. Siksi keinotekoinen raja alkoi näkyä vasta paljon myöhemmin. Kumminkin valtiot alkoivat 1900-luvulla ulottaa toimintaansa enemmän alueille, ja ihmisten elintavoissa tapahtui muutoksia.

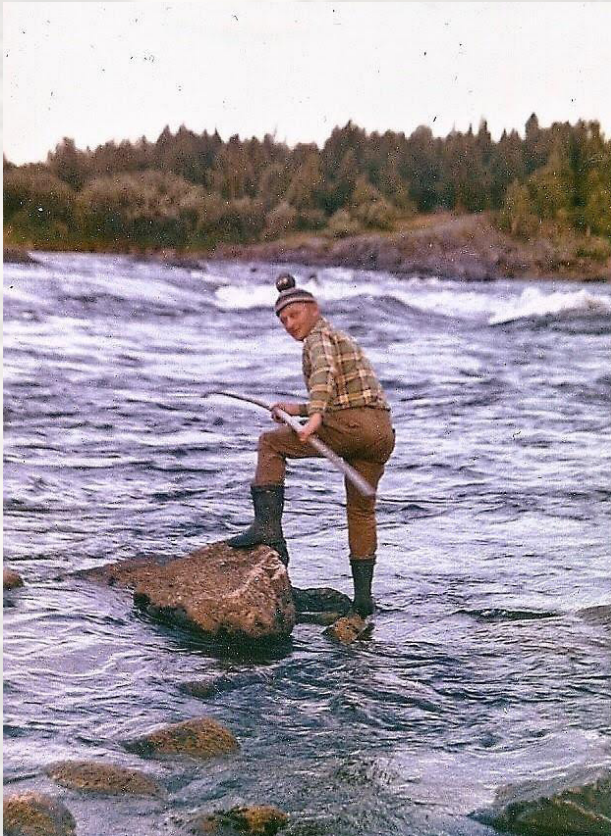
Korpikylässä on suuri Matkakoski, joka on merkittävä kalastuspaikka. Kosken alapuolella on leveä suvanto. Kyläläiset ovat perinteisesti harjoittaneet lippokalastusta, patopyyntiä sekä kulle- tai nuottapyyntiä. Eri menetelmillä on pyydetty siikaa, lohta, taimenta ja nahkiaisia. Kylät ovat jakautuneet kahteen kyläkuntaan, läntiseen ja itäiseen. Kummallakin puolella kylä jakautui kalastuksen järjestämisessä myös kahtia. Kahtia jakautuminen oli käytännön sanelema asia, mutta kalastaminen haluttiin järjestää yhteisesti.

Korpikylässä tunnetaan useita kylänosia. Ruotsin puolella nykyisin puhutaan Södra Korpikylästä eli suomeksi Eteläinen Korpikylä sekä muut kylänosat Lahti, Harju ja Matkakoski. Pari kilometriä koskesta pohjoiseen on vielä Hirsikangas. Korpikylän pohjoisosassa on Kainuunkari; se tuli lähelle Vuentoa, ja myös siellä oli ennen asutusta. Suomen puolella kylän eteläinen osa on Nivanpää ja pohjoisin osa Niemenpää. Neljä niin sanottua äyrin taloa olivat Lahden taloja, eli Lahti-nimi oli käytössä joen itäpuolellakin. Kosken aluetta on kutsuttu myös Vonkavaaraksi.

Vanhempina aikoina kalastukset kylissä saattoivat olla myös muualla asuvien nautintoja. Tornionjokivarren talollisilla oli tällaisia nautintoja erityisesti järvikyllillä, mutta myös jokivarressa kalastus saattoi kuulua toisen kylän omistukseen. Korpikyläläisillä esimerkiksi oli kalastusta Karungissa¹. Korpikylän asutus on nimestään huolimatta kuitenkin melko varhaista, ja kalastus järjestettiin oman kylän talojen kesken. Patoluettelossa, jossa on tiedot 1600-luvulta lähtien, suurimmaksi osaksi kalastusta harjoittavat omakyläläiset, joko itäinen tai läntinen kyläkunta. (Maakirjat, Riksarkivet.)

Matkakoski, piirtäjä Forsten Lennart 1840–1849 (Kuva: Museovirasto)

Lipolla Emil Tiensuu Matojärvestä 1970
(Kuva: Gösta Springfelter)

Pekka Vanhapiha lipolla nuorena (Kuva: Pekka Ojalehdon albumi)

¹ Korpikylä omisti puolet Karungin kullepyynnistä 1600–1700-luvuilla (Maakirjat, Riksarkivet).

2. Matkakoski

Matkakoski on vuolas ja voimakas. Siinä joki kapeenee ja muodostaa hyviä pyyntipaikkoja. Koski on toisaalta haastava kalastuspaikka, mutta vuosisatojen aikana ihminen on keksinyt parhaat pyyntitavat ja -paikat. Lippoaminen on Tornionjoella erityisesti koskipaikkojen kalastusmuoto ja näin myös Matkakoskella.

Kosken alueella on useita lippopaikkoja molemmin puolin jokea. Lippopaikoilla on omat nimensä, jotka voivat viitata paikan luonnonolosuhteisiin tai aiempaan käyttöön.

Teuvo Mölsä: "Kosken väliksi sanothaan, ennenkö se putoaa sinneselkäsahreen. Matkakoski ja sitte on kuivakoski siinä alempana."

Vonkanniska on ylin lippopaikka. Alempana ovat paonniska ja ori. Ori on "semmonen, joka kuuhuu ja potkii". Onkikallio ja Vonkanniska ovat sellaisia, joista lipottiin toisin käsin. Pekka Vanhapiha (s. 1927) kertoo, että muita lippopaikkoja ovat pitkäkrenkku ja venelippous. Venelippousta sanotaan ankkuriksi; "selkäkuoppa paothiin, paonniskan selkäkuopaksi sanothiin".

Teuvo Mölsä: "Poltto on Orhiin alapuolella semmonen kallionokka."

Nenäsjä on kurunkallion yläpuolella. Kurun ja Nenäsijan välissä on ns. Syväsjä, josta on saattanut saada siikoja. Toljus on Vonkanniskan yläpuolella oleva kallio. Teuvo Mölsä ja Matti Pirilä kertovat kallioiden nimet, jotka ovat merkityt lippopaikoiksi 1885–1886 kartassa.

Matti Pirilä: "Minua vanhemmat äijät sanoivat joskus Nenäsijan seudussa olleen lohypadon. Olen joskus kuullut kerrottavan, että Orhiin seudusta olisi tehty patorakennelma, josta pystyi lippoamaan Ankkurikallion seudusta."

Heimo Nikula: "Vain koskela niin sanottu selkäkuoppa paothiin niin, että siinä oli kaksi oikein isoa krenkkua ja sitte pantiin lava siihen päälle."

Pekka Vanhapiha: "Vonkanniska on semmonen paikka, ettei minkhäänlaista turvaa saa sileästä kalliosta. Siittä lippothaan ruottiksi, siinä on semmonen akanvirta."

Lippomies Orin lippopaikassa (Kuva: Reino Kainulainen, Tornionlaakson maakuntamuseo)

Nikanor Vallström lipolla (Kuva: Reino Ylikitti)

Ahti Kauppila luettelee lippopaikkoja: Onkikallio, Kuru ja Ori, jossa ylempi ja alempi paikka. "Onkikallio on kolmannen päivän lippomiehille. Punanen, siinä lipothaan ensinä ko muuale ei pääse lipole. Se on hyvä paikka. Ylempi ja alempi paonniska. Vene ja siinäkin ovat ylä ja ala-ankkuri." Vene vedetään välillä toiseen paikkaan, josta voi taas lipota molemmat puolet veneestä. "Päivinlippouksessa käytettiin, ko vesi menee vähäksi, niin kaloja ei juuri muualta tulekkaan." Vonkassa on myös kaksi lippopaikkaa, ylempi ja alempi.

Heimo Nikula: "Ankkurin lippous alotettiin minun aikana. Se oli aivan veneestä."

"Kolmannen päivän miehet lipposi Kurussa ja Onkikalliolla." Kolmannen päivän miehiksi sanottiin lippoajia, joilla ei ollut manttaaliosuutta kalastukseen, mutta he saivat lipota tietyistä paikoista ja ottaa siiat itselleen. Kolmannen päivän paikoissa sai käydä kuka halusi ja myös päivin lippouksen aikana. Kurusta saattoi saada hyvinkin siikoja, kun se ei ollut vielä täyttynyt kivistä. Nämä paikat olivat myös nuorisolle hyviä harjoituspaikkoja. Sandbergin Martti päivysti yleensä siellä ja myikin saamiaan siikoja. Myös Kreivin Antti myi. (Heimo Nikula.)

Länsipuolella on 12–13 lippopaikkaa riippuen vedenkorkeudesta. Monissa lippopaikoissa riittää pieni pukki rannassa. Pidempiä krenkkuja täytyy rakentaa Nenässä ja Karissa. Virtareijän lippopaikka on melkein sama kuin Kari. Karin lippopaikka on pois käytöstä, kun jäät ovat liikuttaneet kiviä.

Jan-Ola Erikson: "Ei täällä tarvi niin kauas ulos päästä. Se on sillon ko tuola karissa lipotahan mutta siittäki on monta vuotta ko me olema sielä käyhnee."

Karl-Erik Kauppi: "Se oli huipulippouspaikka tuo ko se tuli veele. Kariksi sanottiin."

Länsi- eli Ruotsin puolella lippous on keskittynyt koskelle ja alempana sijaitsevaan Äijän rantaan. Äijän rantaa on myöhemmin alettu kutsua myös Lampisen rannaksi, kun Lampinen osti siinä olevan Äijän talon.

Vonkanniskassa lippoaja käyttää turvaköyttä (Kuva: Erkki Juntti)

Jan Ola Erikson: "Tuosson ensinä Nenä, seuraava Virtareikä, Kallionlaita, Urtti, Karhu, Lahenperä, Palke, Poltonkuru, Maaaja ja selkäoja, Invaliiti. Kari on vielä pohjosempana ja vielä kirkonveräjän paikka."

Sven-Olof Äijä: "Yksi kala oli pahoinpielty, se on niinkö invaliitikala."

Matti Pirilä: "Isokalliosta on käytetty myös Varsankallio nimitystä."

Kuvaus koskesta ja vanhoista nimistä vuodelta 1924

”Keskellä sen niskaa seisoo jylhänä vedenjakajana – Isokallio - myöskin Kotakalliona tunnettu. Isosta kalliosta on Ruotsin puolelle matkaa noin 2000 jalkaa ja siitä virtaavat väkevyydellä valtaiset vesipaljoudet alas, muodostaen Isonkallion oikealle sivustalle jyrkän vesiseinän – Isonkallion hulvan - ja keskiväylälle kolme jättiläisaahtoa; alapuoleinen Ruotsin ranta kohoten kallioisena Lahdenleukana, Kirkkoveräjän kosteena ja Äijänranta. Isosta kalliosta Suomen puolelle vaahtoavat särkyneet vedet yli kallioisen Vonkanniskan.” (Risto 1924.)

3. Vuennonkoski

Vuennonkoski eli Vuento kuuluu Suomen puolella Pekanpään kylään sekä Kainuunkylän suurkylään Korpikylän pohjoispuolella. Ruotsin puolella Vuento kuuluu Vitsaniemen kylään. Vuennon kohdalla oleva Vitsaniemen kylänosa tunnetaan Potila-nimellä. Vuennossa ovat Matkakosken tapaan hyvät kala-apajat, kuten Eljas Kannala kertoo: ”Tätä sanotaan apajaksi tätä paikkaa, se on tosi, että se on aivan mahtava kalanpyyntipaikka.”

Historiallisessa Skjöldebrandin piirroksessa näkyvät lohivadot. Rannoilla näkyvät rakennukset, itäisellä rannalla ovat aitat ja läntisellä törmällä on tornimainen rakennus. Tornirakennus voi viitata kalastukseen liittyvään rakennukseen, kuten kellotorniin, tai periaatteessa myös koskitörmällä oleviin maatilan rakennuksiin. Kalastukseen liittyvistä rakennuksista ei ole Vuennon osalta juuri muistikuvia, ja vaatisi tarkempaa selvitystä, kuinka realistisen maiseman kuvauksena piirros on tehty. Vaikka piirrokseseen on merkitty Vuento, maisema näyttää itse asiassa monilta osin myös Matkakoskelta.

Vuennonkoski on pitkä, ja esimerkiksi Hackzellin (1741) kartassa näkyy koskella useampia osia. Ylimpänä on Vuennonkoski, keskellä Saarikoski ja alimpana Hirvaskoski.

Vuento, Charles Deleen & J. G. Forsgren, painaja; Skjöldebrand Anders Fredrik, piirtäjä; Skjöldebrand Anders Fredrik, alkuperäisen kuvan tekijä 16.6.1799 (Kuva: Museovirasto)

Yksityiskohta Skjöldebrandin piirroksesta; siinä näkyy kaksi miestä nostamassa mertaa tai lanaa ja yksi kantaa lohta rantaan (Kuva: Museovirasto)

Vuennonkoskessa on harjoitettu erityisesti patopyyntiä. Vuoden 1885 kartan selitysoSION on myös merkitty vanhoja lippopaikkoja. Näitä ovat Törmän lippopaikka siialle ja lohelle sekä Jalkosen lippopaikka, jota omistivat Kosken, Mäkitalon, Keskitalon, Pekan, Pietin, Nikan, Simun, Ollin, Vanhatalon, Huhtasen ja Rousun talot. Kotakorvassa eli Jalkosen kosteen patopaikassa on siikanuottapaikka, mutta siinä on myös lippopaikka. Omistajana on Kosken talo. Ruotsin puolella on vanha lippopaikka Vääräreikä-nimisen padon alapuolella. (Grape & Tiger 1885–1886.)

Eljas Kannala muistaa nuottapaikkaa käytetyn 1950-luvulta lähtien niin, että heinäkuusta elokuuhun iltaisin heitti vähintään neljän hengen porukka. Rantanuotta oli 60–70 metriä pitkä, ja heittoja oli kaksi. Veden korkeuden suhteen paikka oli tarkka, ja pohjassa oli useasti puuttoja eli esimerkiksi ajopuita, joihin verkko saattoi tarttua. Jos heitto onnistui, niin siikaa saattoi olla todella hyvin. Nuotta-apajaa puhdistetaan, ja se on yhä heitto-kelpoinen. Tämä onkin ainoita käytössä olevia rantanuottapaikkoja koko alisessa Tornionjokivarressa. Kansainvälisen Lippo2018-perinnekalastustapahtuman vieraille järjestettiin perinnenäytös Jalkosen kosteen nuottapaikassa.

Jalkosta vastapäätä on toisella rannalla Inalahti, jossa on Potilan talon käyttämä siikanuottapaikka (Grape & Tiger 1886). Lars Antti tietää, että kun lahti on ollut kunnossa, siinä on heitetty nuottaa. Hänellä on ollut joskus varastossa siinä käytetty vanha nuotta, jossa olivat puulaudukset.

Kartassa näkyy useita patoja Vuennonkosken molemmilla rannoilla Potilan talojen kohdalla (Grape & Tiger 1885–1886)

Kalastusfestivaali Lippo2018 keräsi perinnekalastajia ympäri maailmaa seuraamaan rantanuottausta Vuennonkoskelle (Kuva: Jarno Niskala)

Vanhan Kosken talon kohdalla on joitakin lippopaikkoja, joista Eljas Kannala kertoo: "Tätä paikkaa on sanottu Jalkoseksi."

Eljas Kannala: "Alimmainen on Ampukiven paikka. Ylempänä on iso punainen kivi, se on punasen kiven paikka."

Eljas Kannala: "Vähän veen paikalla ei ole nimeä, se on uusi paikka, periaatteessa noin 10 vuotta ko se on keksitty se paikka."

Vuennonkoskessa Ruotsin puolella Potilan kohdalla oli iso kivikari, joka hajosi 1960-luvulla. Siinä oli hyvä juova, jota pitkin kalat tulivat aivan rantaan.

Lars Antti: "Olikhaan se -67, ko se jääty koski ja aukasi Ruottin rannale ja se kivitti kaikki kiini."

1950-luvulla lipottiin Ruotsin puolella vuoroa, ja siikoja saattoi tulla 400 vuorokaudessa kahteen mieheen. Kalastus oli Vitsaniemen kylän, mutta lippoajia on tuolla kohtaa muistin mukaan ollut vain neljä. Lippousta harjoittivat Antin talon kaksi veljestä sekä Björklind ja Potila. Kaksi lippoajaa lipposi aina vuorokauden ja seuraavana vuorokautena toiset kaksi. Vuorojen pituutta saatettiin muuttaa sen mukaan, kuinka paljon oli paikkoja. Rantakaistale on ollut kylän omistuksessa aivan kosken niskalle saakka. Lars Antin isä on pitänyt merta (tina) -patoja 1960-luvulle asti. Lippopaikkakin oli aika lähellä patopaikkaa. (Lars Antti.)

Lars Antti: "Jos kuiva kesä oli niin nehän pani kohta puoli koskeen niitä pukkia."

Lars Antti: "Kuiva kesä ko oli niin lippokhaan ei ollu ko puoleksi veessä, siitä viittäki siikaa kerralla pistossa, ollu joskus -55."

Lars Antti: "Ne alko lippoamaan seittemän aikaan illalla ja ne vaihto vuoron sitten yhen aikana yölä ja sitte seittemhään taas. Aamulla vaihtui."

Kun tuli paljon kalaa, Ahon kauppa osti siikoja. Kauppias halusi Vuennonkosken tai Potilan kaloja enemmän kuin Matkakoskelta, jossa ne olivat pehmeämpiä säilytyksen ja jaon jälkeen.

Lars Antti: "Meiloli navetassa sementtilaattian päälä kalat ennenkö ne nouethiin, ne ei pehmenhee."

Mirja Heinonen: "Meilä ei viskellä vaan aukastaan varovasti, ettei tule mustelmaa."

Enin osa lippopaikoista Vuennossa näyttää olleen kosken itäpuolella. Niin on myös nykyään: Ruotsin puolella ei juurikaan ole käytössä olevia lippouksia, kun taas Suomen puolella on useita, kosken alapäästä Jalkosesta lähtien ylös Haapakorvaan asti. Reijo Nikka kertoo, että kyläläiset lopettivat lippouksen Jalkosessa 1950–60-luvun vaihteessa.

Eljas Kannala (Kuva: Arttu Tuovinen)

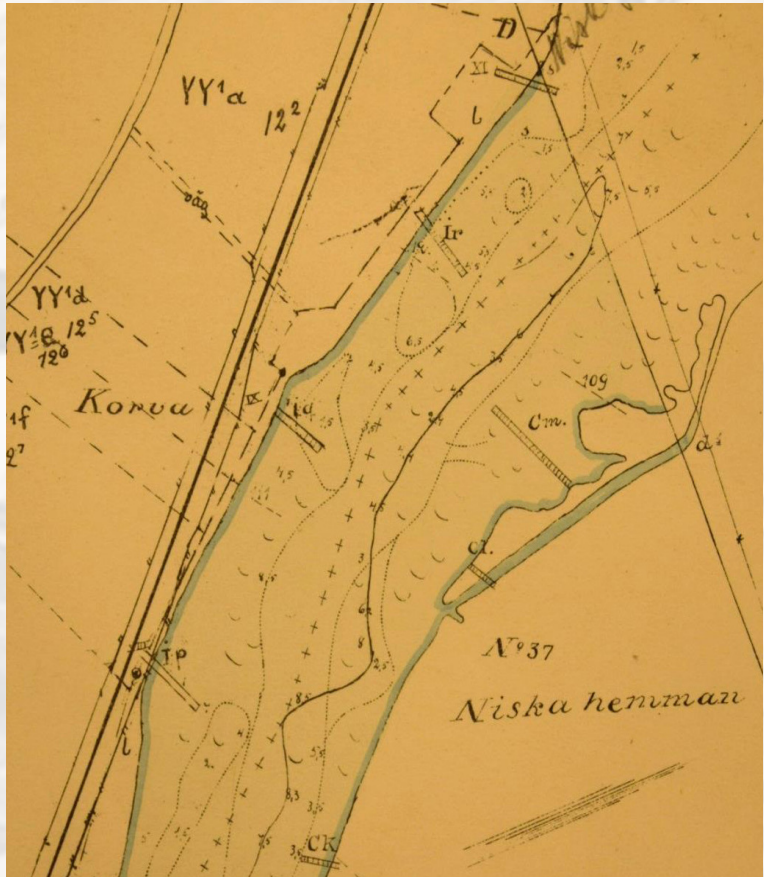
Lars Antti (Kuva: Jarno Niskala)

Ylempänä Haapakorvan lippopaikassa on perimätiedon mukaan aloittanut lippoamaan Tihisen Kalle. Kalle oli syntynyt 1800-luvun lopulla ja oli lautan laskijana uitossa.

Juha Eronen kertoo: "se oli salhaista hommaa ollu, se oli renkun kiskonu poies ko oli lähteny. Se oli sitten Sinkkosen Heikki nähny ja oli hommanu lipon."

Antero Juho Törmän talosta muistaa vanhoista lippomiehistä Parviaisen Jannen, Kallen ja Paavon. Muita olivat Tihisen Aukusti, Sinkkosen Heikki, Myllykosken Matti ja Armas Eronen. (Antero Juho.) 1960- ja -70-luvun vaihteessa oli paljon lippoajia. Lippomiehet veivät kalat suoraan kotiin, eli jakoa ei ainakaan Haapakorvassa tehty. Silti noudatettiin sellaista järjestystä, että samasta taloudesta ei tullut kuin yksi lippoaja kerrallaan. Krenkut tehtiin yleensä yhdessä. Nykyisin Haapakorvassa lippoavat enimmäkseen Erosen veljekset. (Juha Eronen.)

Antero Juho: "Isä piti rantapatoja, mutta siinä tahto olla ongelmana ko oli uitto. Se oli aika iso se merta, mitä ne käytti."

Reijo Nikka Niskan talosta on liponnut myllynjuovasta harria kevättulvan aikaan. Koskella oli mylly Niskan, Pekan ja Mörtbergin taloilla vuoteen 1931 saakka. (Reijo Nikka.)

Kartassa näkyy Vuennonkosken yläpään patoja, joista ylimpänä Niskapato; kartassa näkyy myös myllyjuova (Grape & Tiger 1886)

4. Siikaa syötiin ja sitä tuli

Matkakoski ja Vuento ovat hyviä lohen- ja siianpyyntipaikkoja. Lippoukseen ja siianpyyntiin liittyvä elämä oli leimallista alueen kyläyhteisöille.

Heimo Nikula kertoo Matkakoskesta: "Ruottalaiset sai paljon paremmin kaloja. Sillonko se oli hyvälä veelä Kari, sieltä saatto saaha tuhatkunta siikaa päivässä. Meän puolelta 300-400 siikaa se oli hyvin saatu."

Toivo Vaara: "Sillonko on ollu vähä vettä, kala on uinu Ruottin rantaa ja ko paljon vettä niin se on tullu Suomen rantaa."

Kalastus on ollut Tornionjokivarressa tärkeää. Siikaa on etenkin ruokakalana käytetty ja sitä on arvostettu. Osuudet kalastukseen olivat ennen merkittäviä myös taloudellisesti. Omat kalastusvuorot hoidettiin huolellisesti. Kalan vähenemisen myötä toiminta kalastuksen ympärillä on entisaikaan verrattuna hiljentynyt.

Sven-Olof Äijä: "Eihän nyt lippoja talon isänät ollenkhaan, ennen oli kaikki talonisänät lipola. Se oli harvon ko oli palkkamies."

Per Grape: "Panit rengin tekheen heinää ja itte lähit tänne seurustelheen päiväksi."

Toivo Vaara: "Lippopäivät käytettiin hyväksi, sielei niin sanotusti juossu vetenä. Siika katottiin sen verran arvokkaaksi kalaksi."

Teuvo Mölsä: "Sehän oli sielä niin pyhä asia se kalastus, että sitä ei annettu kelleen. Mie kerran kysyn ostaa muutaman kalan. Ne sano, ettei niitä voi myyä, ne on kylän kaloja. Se oli niin helvetin tarkkaa."

Kaloja meni myös myyntiin jonkin verran, etenkin lohta. Esa Juntilla oli pakettiauto, jolla hän kuljetti lohia Karjapohjolaan. Erkki Juntti muistelee tapausta, jossa Kivirannalla 1960-luvun alussa ennen juhannusta kaatui pato. Vettä oli hyvin, ja Matkakoskella alettiin saamaan lohia hyvin lipolla. Puukellari oli täynnä lohia. Kalat tuotiin kantamalla autoon, kun ei ollut tietäkään. (Erkki Juntti.)

Siian merkitystä ruokakalana kuvastaa Maria Rantamaulan kertoma: "Lohen lippouksessa meiläkään ei ollu lippoajaa, mutta siikaa syötiin ja sitä tuli. Kyllä se oli hyvä ruokatalouessa, suolattiin ja kesälä syötiin melkein siikaa."

Varrassiikaa ei Korpikylässä eikä Vuennonkoskelakaan tehty niin paljon kuin Kukkolassa. Pekka Vanhapiha kertoo, että kotioiloissa enimmäkseen keitettiin siikaa. Pekka oli nuorena tottunut Kukkolassa tekemään varrassiikaa ja paistoi niitä Korpikylässäkin.

Jyrki Pohjanen 2012 (Kuva: Erkki Juntti)

Toivo Vaara: "Suolattiin, pistettiin nelikkoon. Ennen käytettiin umpisuolausta."

Eljas Kannala: "Suolakallaa on tehty. 1950-luvulla kotona oli pitkät lankut ja suolakalat oli mahastaan auki kuivumassa lankun päällä. Siittä ne sitten nelikkoihin suolattiin. Aivan siikoja."

Koskikenttä

Kalakentät ovat pyyntikulttuuriin kuuluvia tärkeitä paikkoja, joiden käyttö oli sesonkiluonteista. Kentille tultiin kalan aikana, ja siellä on voitu asua. Vanhemmat korpikyläläiset muistavat, kuinka vielä myöhempinäkin aikoina koskella oli tapana viettää aikaa. Sen sijaan ajasta, jolloin kalastajat viettivät koskikentällä myös yösydämen, ei ole enää paljon muistoja jäljellä. Pekka Vanhapiha ja Per Knutgård vielä muistavat ja tietävät kertoa, että Matkakoskellakin molemmilla puolilla olivat kodat, joissa yövyttiin ja ruokailtiin.

Pekka Vanhapiha Suomesta: "Kalakoan penkillä torkahtettiin yösyvämen aikana silloin olthiin lipola. Kalakeittoa ei tehty niinkö Kukkolassa, paistettiin vain, mutta kylän puolesta yhteisistä sioista ei paistettu."

Per Knutgård Ruotsista: "Kulletta ko heitettiin, olthiin yötä koassa. Yölä heitettiin."

Tuumaustauko koskella, vas. Hannu Uusimaa, Unto Alaperä, Martti Rousu ja oikealla Juhani Uusimaa (Kuva: Erkki Juntti)

Nykypäiviin asti vanha koskikota on säilynyt Ruotsin puolen kentällä. Matti Pirilä muistaa Suomen puoleisen vanhan kodan olleen vielä pystyssä, kun hän oli poikana. Isännät olivat sitten antaneet sen siirrettäväksi jollekin kyläläiselle muuhun käyttöön.

Per Grape: "Kota rakennettiin sen takia, että kalastustrennit lähit aamula, tulit tänne ja asuit. Sen takia tässon lipposiika, ne sait ottaa yhen ison siian ja laittaa ittele ruan."

Kellotorni oli vasemman puoleisessa rakennuksessa suunnattuna kohti rantaa (Kuva: Arto Huhta)

Erkki Juntti: "Koskella päiväkauet olthiin."

Koskiaittoja oli aiemmin myös enemmän. Esimerkiksi 1940 on muistettu vielä, että aikoinaan Suomen puolella oli seitsemän aittaa yhdessä rivissä (Vilkuna 1940). Perimätietoa on myös siitä, että Matkakoskella olisi myös ollut tornikello osoittamassa aikaa lippomiehille. Kello on hävinnyt ensimmäisen maailmansodan aikana. (Vuopio 1997.) Tornikello oli oletettavasti länsipuolella, ja itäpuolella puolestaan erään koskiaitan päädyssä (1886) oli kellotaulu ja aitassa seinäkellon kaappi ilman koneistoa (Vilkuna 1940).²

Toivo Vaara: "Kellotorni on ilmeisesti ollu Ruottin puolela, mutta siinä koskikämpän seinässä on seinäkello ollu."

Kyläläisiä vanhan kalapuodin seinustalla 1986 (Kuva: Bildarkivet, Norrbottens museum)

² Korpikylän Ajon talossa asunut Salomon Ajo oli tunnettu kellonrakentaja. Esimerkiksi Ruotsin Kukkolankosken kellotornissa olevan

Pekka Vanhapiha: "Minusta tuntuu, että mie olen kuullu että on ollu Ruottin puolella."

Erkki Juntti: "Ensimmäiset muistot on, ko koskele men-ny, niin eihän sinne ollu tietäkhään, polkua pitkin."

Per Grape: "Niitoli iso läjä ihmisiä jotka tulit kattohmaan ja ostit sitte isänniltä siikaa, tuli muualta, kukin sai myyä omia siikoja."

Uudempana aikana, kun kulkuneuvot yleistyivät, lippomiehet yleensä kävivät kotona olemassa yötä. Tyypillisesti Matkakoskella illalla kalantulo huonontui ja loppui useasti ennen seitsemää. Illaksi jäi yleensä yksi tai kaksi miestä. Iltamiehet tulivat vähän myöhemmin aamusta. Aamulla aloitettiin kello 4–6 riippuen, mikä aika kesästä oli menossa. Keskellä kesää siika alkoi tulla aikaisemmin. Varsinkin kevätsiika alkoi liikkua jo aamusella. (Heimo Nikula.)

Kalojen säilytykseen hyödynnettiin maakuoppia. Karl-Erik Kauppi muistelee, että kellari tehtiin Ruotsin koskikentälle 1952. Suomen rannalla säilytystilat olivat myös huonot. Ossi Aikavuori kertoo, että "Pannimaassa oli säilytystila, jossa kalat laitettiin jäiden ja muhien sekaan".

5. Muita menetelmiä

Lippouksen ohella pyydettiin kalaa padoilla. Tornionjoella patoja oli erilaisia aina suuresta karsinapadosta pienempiin patoihin, joihin kiinnitettiin kiinteitä pyydyksiä. Pyydyksenä oli esimerkiksi padon päässä oleva verkko, jota sanottiin mukaksi tai potkuksi. Ruotsin puolella ainakin puhuttiin potkuista. Padoissa käytettiin myös mertoja tai kudottuja lanoja. Isommilla pyydyksillä pyydettiin lohta ja pienemmillä siikaa ja pientä kalaa. Karsinapato oli Tornionjoen pyydyksistä suurin. Lohet ohjattiin puusta tehdyn aitarakennelman avulla puiseen isoon karsinaan, josta ne pyydettiin verkolla.

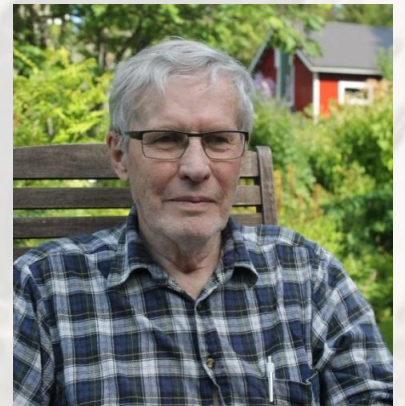
Matkakoskella ovat Vuennonkosken tapaan myös nuotta-apajat. Käytössä olivat rantanuotta ja kulle. Ainakin Ruotsin puolella käytetty verkkopyydys oli rantanuotan tyyppinen, jossa verkon toista päätä ohjattiin veneestä ja toista päätä kuljetettiin rantaa pitkin. Myös kulletta on käytetty, ja sitä ohjattiin kahdesta veneestä. Paikka on vanhalta nimeltään Koskenrannan kulleapaja. Kosken alapuolella olevan Selkäsaaren itälaidalla oli lohинуotta-apaja, luultavasti rantanuottapaikka. Kosken alapuolella olevassa leveässä suvannossa on ollut aikoinaan Tuohean kulleapaja sekä länsipuolella Tuoheanlahden verkkopaikka. Itäpuolella olivat puolestaan Maasaaren, Kallioisten niemen sekä Selkäsaaren länsipuolen verkkopaikat.

Sven-Olof Äijä: "Apaja on heittopaikka."

Ossi Aikavuori: "Kevvälä isomman veen aikana. Kosken alla heitetty (kulletta). Suomen puolella ei ole heitetty sotien jälkheen, mutta ruotsin puolella on." Kulteella kalastivat samat talot, jotka myös lipposivat.

Pekka Vanhapiha (Kuva: Arttu Tuovinen)

Matti Pirilä (Kuva: Jarno Niskala)

Kalastuskunnan puheenjohtaja Jan-Ola Erikson ja oikealla lippomies Pekka Rauvala (Kuva: Jarno Niskala)

Timo Puranen: "Kullevalkamaa, sitä sanotaan kosken väliksi."

Karl-Erik Kauppi: "Siinä on vanha kylän nuotta, heitettiin niinkö kulletta kahen venheen välissä. Olen mieki ollu myötä ko me trumskima kiviä. Mieki muistan ne hommat, olen läppinä ollu myötä sielä venheessä."

Kartassa näkyvät Suomen puolen "Lax fångst med not"-nuotta-/kullepaikka, ja Ruotsin puolen vanha rantanuottapaikka näkyy myös, ja karttaan on lisätty teksti "Matkakoski strandnot varp"; kartassa näkyvät myös patopaikat (Grape & Tiger 1885)

Korpikylän alueella on useita patoja lohien ja pienemmän kalan pyyntiin. Korpikylään rakennettiin patoja jo 1600- sekä 1700-luvuilla. Seuraavat padot on merkitty 1649 ja 1741 patoluetteloihin: Karsina itäisellä kyläkunnalla, Pekka Pekanpojan pato (1741), Saaren sivu, Kotakorva (1649), Sommeren (Someron) pato, Kurusen pato, Stenhällin pato, Alasen Vonkanniskan pato (1741), Ylisen Vonkanniska pato, Kaakama eli Alanen Sapa, Ylinen Sapa, Syväasian pato (1741), Ojasen suun pato (1741), Polton pato eli Poltonkorva (1741), Karhun korva (1649), Orsi, Karin korva (siikapato), Ison korva, Öfversta (Ylin) pato (1741) ja Ruskian kallion pato. (Maakirjat, Riksarkivet.)

Muita patoja olivat Vuolikaisen pato (50 metriä), Rantaorianperän pato (40 m), Nikkarinkorvan pato (35 m), Vanhapihan pato ja Ylinivan korva. Rantaorianperän padosta Toivo Vaara kertoo, että vanhat lohiverkot olivat vielä jäljellä, mutta pato ei ole ollut hänen aikana käytössä. Ruotsin puolella kosken Niskalla oli pitkä lohivato, johon tahtoi tulla tukkeja uiton aikana, muistaa Teuvo Mölsä. Kosken yläpuolisia muita patoja olivat Saaruan pato, Siirtolan pato sekä Hietalanniemi.³

Ote Esaias Hackzellin kartasta vuodelta 1741, Matkakosken patopaikat (Kuva: Lantmäteriet)

³ Vanhoja kylän yhteisten kalastuspaikkojen nimiä jo mainittujen lisäksi ovat Ruotsin rannalla seuraavat: Rantarannantörmä, Äijänranta, Karipato, Kaihunkaripato, Niloskorva, Pajukorva ja Tuomarinkorva (Kungliga Maj. dom 31/8 1880).

Patopaikkoja oli kylän eteläpäässä Kiviniemessä⁴ sekä Vuolikaisen saassa. Näissä paikoissa oli ranta-aluetta erotettu kylänmaaksi. (Sven-Olof Äijä.)

Sven-Olof Äijä: "Tuossahan se on ollu tuola Skotilla (Niska) kosken päälä, seki on ennen meän muistia."

Niemenpäässä on taloja, joilla oli pato-oikeudet mutta ei lippo-oikeutta. Näitä olivat Siirtolan, Niemen ja Paasin talot. Niemenpääläiset kulkivat lippolla ennen kuin laitettiin päivin. (Teuvo Mölsä.) Oskari Äijä (s. 1906) on kertonut, että aikoinaan lippouksen tai pato-oikeuden sai valita. Esimerkiksi Vuopion talolla on pato-oikeus muttei lippo-oikeutta. (Sven-Olof Äijä.)

Per Grape kertoo, että manttaaliltaan pienempiä taloja laitettiin yhteen ja niille omat patopaikat, joista ne saattoivat kalastaa siiat ja lohet. Patoja oli noin kymmenkunta. Myöhemmin ovat nämä talot pyrkineet osakkaiksi muuhun koskikalastukseen, mutta se ei ole onnistunut. (Per Grape.) Silvenin ja Haapean taloilla kerrotaan olleen verkkopaikat lippo-oikeuden sijaan, muistelee Matti Pirilä.

Korpikylässä padot olivat pääsääntöisesti rannoilta rakennettuja, ja niissä käytettiin pyydyksinä mertoja eli pyrröjä sekä potkuverkkoa. Selkäsaaren lähistöllä on käytetty myös aikoinaan mukajata-nimistä yhteenkudottua verkkopyydystä, jonka loppupäässä on mukka. Lohet jäivät mukkaan. (Vilkuna 1940.)

Vuolikaisen pato, Per Oskar Barsk (Korpikylä byförening)

Heimo Nikula: "Siikapyrön nielun piti olla kuottu langasta, se ei menny jos nielu oli metallilangasta tehty."

Heimo Nikula: "Patoa pitivät Rovasen Matti ja Eino, sekä Uuenmaan Yrjö. 1950-luvulla Rovasen veljekset sairastuivat ja Yrjö piti sitten yksin. Olin kaverina siellä pyytämässä, mie lähin jo 1958 poies. Myöhässä vaiheessa se pato oli pikkukalaa varten. Pitäjät vanheni, niin se patokin aina lyheni. Merrat oli yli 2 metriä korkeita, niillä on alun perin varmasti pyydetty lohtakin."

Erkki Juntti: "Selkäsaaren laita. Tapanin Oskarilla ja Haapean Eeliksellä oli potku Ruottin puolella, ne oli kans valtiolta vuokralla. Ne pyysi lohia siellä."

Teuvo Mölsä: "Aikavuoren Ossi viimeksi talvelaki piti pyrröä ja pyysi matheita."

Lampisen eli Äijän rannassa on pidetty rysää, ja sillä pyydettiin maivaa. Syyskesällä nouseva maiva on erikoisuus, joka tulee Matkakoskelle. Erling Persson kertoo, että Matkakoskelle nousevaa maivaa pidetään Karunginjärven kantana.

⁴ Kiviniemen pato oli 1700-luvulla Vojakkalan isäntien, Oravaisen ja Alatalon, omistuksessa (Vuento 1990).

6. Organisoituminen Matkakoskella

Matkakoskella on perinteisesti kalastettu yhteisön voimin. Kalastusoikeuden omaavat talot muodostavat osakaskunnan, ja ne ovat yhteisesti järjestäneet kalastuksen. Siian nousun aikana kalastus on jaettu vuoroihin ja saalis jaetaan osakkaille. Kalastusyhteisö on organisoitunut kalastuksen ottaen huomioon velvollisuudet ja oikeudet. Organisointi on jo pitkään tehty pohjautuen veromanttaalin suuruuteen, eli tällöin suuremman veroluvin omaavalla talolla on myös suurempi osuus kalastukseen. Lohen osalta manttaaliin sidotut osuudet tulivat oletetusti voimaan 1600-luvun alkupuolella, kuten esimerkiksi Rantatupa (1988) ja Vuento (1990) tulkitsevat.

Vilkunan (1940) mukaan vuoden 1733 kuninkaan päätöksessä kalastusoikeus oli todettu olevan niillä, jotka ovat vuoden 1664 lohitalusluettelossa. 1773 kullekunnittaiseksi järjestetystä kalastuksesta pudotettiin pois uudisasukkaat eli sen jälkeen perustetut tilat. Vilkunan (1940) mukaan tätä rajoitusta sovellettiin myös siiankalastukseen. Tuota vuotta onkin pidetty siinä mielessä merkittävänä, että siihen mennessä muodostui osakaskuntien kokoonpano. Muutoin siianpyynnissä tämä kolkkakunnittainen pyyntijärjestely ei toteutunut. Siianpyyntiä oli nimittäin yritetty saada samanlaisen kolkkakuntiin jaetun vuoropyynnin alle kuin lohenpyyntiä. Vilkuna yhdistää tämän pyyntijärjestelyn myös kysymykseksi siiankalastuksen omistuksesta. Kolkkakuntien pyynti oli kruunun omistamaa kalastusta. Siian omistus pysyi taloilla, lohella puolestaan valtion omistajuutta osoitettiin vuokraamalla kalastusta taloille. Valtion omistajuus loheen eli regale on yhä kiistanalainen aihe. Kalastuksiin liittyen on käyty myös kärkeä molemmin puolin koskea.

Matkakoskella on todennäköisesti siirrytty veromanttaalien mukaisiin kalastusosuuksiin samoihin aikoihin kuin Kukkolassa, 1600-luvulla. Sidonnaisuus manttaaliin on joskus tosin tulkittu eri tavalla lohenpyynnissä verrattuna siianpyyntiin, joka oli enemmän kotitarvekalastusta. Aiemmin osuudet tietyvästi olivat yhtä suuret riippumatta tilan koosta, ja tämä tulkinta on jäänyt pidempään elämään siian osalta. Vanhemmasta osuusjärjestelystä on käytetty myös nimitystä savuverotus, jossa jokaisella savulla oli osuudet. (Ks. Niskala 2018, Kukkolan kalastuskylä -teksti.) On viitteitä, että myös Matkakosken vanhoilla taloilla eli savuilla olisi ollut yhtäläinen kalastusoikeus sekä Ruotsin että Suomen rannoilla. Uudemmissa torpilla ja mäkituvilla ei tätä oikeutta ollut. (Risto 1924.) Savut ovat jo usean vuosisadan olleet verotaloja, joilla oli tietty veroluku eli osuus manttaalista. Manttaali puolestaan perustui Tornionjokivarressa pitkälti maaomaisuuteen. Perimätietona on silti ainakin Kukkolassa kerrottu, että kalastus olisi vaikuttanut aikanaan manttaaliluvun muodostumiseen. (Ruoppila & Soutkari 1959.)

Sven-Olof Äijä: "Sie et saata kalastusoikeutta pittää tässä jos myyt talon. Se on niinkö minun talosta ottasyhen kappalheen, se on sama tämä kalahomma, se kuuluu talhoon."

Aaro Lilja on selvittänyt kysymystä manttaalin ja koskiäyrien muodostumisesta Korpikylässä. Yhdeksi koskiäyriksi määritettiin 1/8 manttaalia, ja se on riittänyt koskikalastukseen. Perimätietona kerrotaan, että Niemen talo olisi aikoinaan luopunut koskikalastuksesta verohelpotusten takia ja myöhemmin pyrkinyt osakkaaksi uudestaan, mutta sitä ei enää otettu matkaan. (Aaro Lilja.) Ruotsin puolella perimätietona kerrotaan puolestaan talojen saaneen valita patokalastuksen tai lippokalastuksen. Patokalastus saattoi tarkoittaa näissä tapauksissa erityisesti muualla kuin koskessa olevia patoja. Sielläkin koskikalastusyhteisöön pyrittiin myöhemmin osakkaaksi, mutta talot pitivät kiinni vanhasta järjestelystä.

Kalastuspaikat ylläpidetään yhteisön voimin. Jokavuotinen työ on rakentaa ja purkaa krenkut eli kulkutelineet lippopaikkoihin. Lippokuoppia pitää puhdistaa irtokivistä, ja koskelle pitää toimittaa puutavaraa. Kalastajat ovat tehneet työtä talkoilla. Joskus talkootyö järjestettiin niin, että kylän kummatkin osat, Lahti ja Törmä, rakensivat vuorovuosin kalastuspaikat. (Per Knutgård.)

Paonniskan lippopaikka on padottu kesällä 2000: vas. Timo Puranen, Antti Vauhkonen, Seppo Pirilä, Kalle Vähä, Jouko Alaniva, Matti Vähä, Toivo Kiimala, Heikki Huhta, x x, Veli Pannimaa, Toivo Vaara, Seppo Huhtalo ja Hannu Uusimaa (Kuva: Erkki Juntti)

Suomen puolelta on muistissa, että lippokalastusta harjoittavat talot muodostivat manttaalikunnan. Manttaalikunta piti kosken lippokalastusta koskevia kokouksia. 1960-luvulla manttaalikunnasta tuli siikayhtymä. Korpikylän kalastuskunta puolestaan perustettiin 1950–1960-luvun vaihteessa, ja se vastasi muusta kalastuksesta. Ensimmäinen kalastuskunnan puheenjohtaja oli Arvi Suo. Ruotsin puolella lippokalastus ja muu kalastus liitettiin yhteen kalastuskuntaan, aiemmin lippous ei ollut samassa. (Aaro Lilja; Sven-Olof Äijä.)

Ruotsin puolella kalastuskunnalla on puheenjohtaja. Nivan Kalla eli Karl Niva oli aikoinaan vetäjänä, muistelee Sven-Olof Äijä. Puheenjohtajia on ollut monia. Per Knutgård toimi sihteerinä kymmenen vuotta, ja sinä aikana olivat puheenjohtajina Kurt Sammeli ja Karl Sipola.

Suomen puolella koski-isäntä eli vanhalta nimeltään päällysmies on ollut vastaava henkilö kalastuksen järjestämisessä. Leo Suo, Vaaran Kalle ja Pannimaan eli Vähän Kalle olivat aktiivisia koski-isäntiä. (Heimo Nikula.) Ossi Aikavuori muistaa myös Piuvan Uunon olleen isäntänä, ja samoin Haapeasta oli isäntä. Eelis Haapea oli pitkään koski-isäntänä ja oli ”tähellinen”. Matti Vähä piti myös kirjaa saalismääristä. (Ossi Aikavuori.)

Pekka Vanhapiha muistelee Piuvan Uunoa koski-isäntänä: ”Joka vuosi valittiin, mutta yleensä sama valittiin. Viimeinen minun aikana oli Mustastajärvestä, Vonkan Saimin kans naimisissa.”

Teuvo Mölsä: ”Vaaran Kalle oli pitkään, huolella teki krenkut ja kaikki, piti tavarat kunnossa.”

Teuvo Mölsä: ”Vähä Matilla oli tiot päässä, ei tarttenu kattoa kirjasta.”

Maria Rantamaula: ”Koski-isäntä ilmotti koska panhaan päivile, siikayhtymän kokouksessa sanottiin aina koska halmelippous alkaa. Päivile panthiin ihan miten alko siikaa tulemaan. Jos joku talollinen halusi, niin se sitte panthiin.”

Teuvo Mölsä ja Heimo Nikula koskella (Kuva: Jarno Niskala)

Per Knutgård Vanhatalon keittiössä (Kuva: Jarno Niskala)

7. Vuorolippous länsipuolella

Törmän ja Lahden päivät

Vanhoja lippo-oikeuden saaneita taloja oli länsipuolella 16, mutta jakautumisen myötä lukumäärä nousi 28:aan. Kalastaminen on yhteisökalastuksen tapaan jaettu vuoroihin. Kummallakin kyläosalla on omat lippovuorot, jotka kestävät vuorokauden. Näitä päiviä sanotaan Törmän ja Lahden päiviksi. Jako kahteen ryhmään perustuu pääpiirteissään talojen maantieteelliseen sijaintiin. Joessa on kosken alapuolella laaja suvanto, jota kutsutaan Tuoheanlahdeksi. Lahden päivän talot sijaitsivat tässä kyläosassa. Matkakosken korkealla rantatörmällä sijaitsi puolestaan niin sanottu Törmä, jota on joskus kutsuttu Isonkylän Törmäksi. Sijaintiin perustuva jako ei ole aivan täydellinen. Joitakin taloja on nimittäin myös toisen kyläosan kalastuksessa, vaikka talo sijaitseekin toisessa kyläosassa. Jan Antti kertoo, että Etelä-Korpikylään (Södra Korpikylä) tuli lippo-oikeudet omaavaa asutusta kummastakin kyläosasta.

Sven-Olof Äijän mukaan lippous aloitettiin yleensä Erkin päivänä (18.5.). Aloitus meni niin, että parillisina vuosina aloitti Törmän vuoro ja parittomina vuosina Lahden talot. Keväällä lipottiin vapaammin, mutta vuoropäivin. Varsinainen kalastuskesä alkoi yleensä kuitenkin vasta myöhemmin, kun siika aloitti vaelluksen. Kalastus pantiin silloin ”päivile”, kuten sanottiin. Perinteinen aloitus on ollut Jaakonpäivänä 25. heinäkuuta. Vasta sen jälkeen lippous jaettiin vuoroihin ja kellon-aikoihin kiinnitettiin enemmän huomiota.⁵

Per Knutgård: ”Panthiin kalastus neljälle päivälle. Isot talot kävi joka toinen päivä, kuten livari ja Niska. Yhden äyrin lippous joka neljäs päivä.”

Perinteisesti lippovuorot menevät niin, että yhden kyläosan talot käyvät lipolla yhden vuorokauden aikana. Vuorokausi on jaettu tietyn pituisiin lippovuoroihin. Kalastajat voivat päättää yhdessä, kuinka monta tuntia he lippoavat, esimerkiksi neljä tai viisi tuntia. Yleensä päätös seuraavan vuorokauden lippovuoroista tehdään edellisenä iltana. Kyläosan lippovuoro kestää iltaseitsemästä seuraavaan iltaan kello seitsemään. Vuoronvaihto aikaistuu kuitenkin Perttulini eli Bartholomeuksen päivänä 24. elokuuta, jolloin kyläosan vuoro vaihtuu kello 18.00.

Jan-Ola Erikson: ”Se sanottiin, että ko tuli Bartolomeuksen pimmeys niin se muutettiin.”

Kalajaolla 1970, kepin kanssa Henning Taaveniku (Kuva: Gösta Springfelter)

Birgit Niva: ”Kaikki tiesit, että son nyt Lahen päivä ja päätämä illala, koska mie tulen lippoahmaan minun neljän tiiman tänne. Ei tullu mithään riitoja. Kaikki oli niin hyvin organiseerattu.”

Taloista käydään lipolla osuuskien mukaan. Manttaali- ja veroluvun perusteella erityisesti 2:n äyrin osuutta pidettiin lippomiehen työkuormana. Vaikuttaa siltä, että tuota kahden äyrin osuutta pidettiin normina, josta sitten pienemmille ja isommille osuuskille tehtiin poikkeukset.⁶ Osakkaat olivat oikeutetut saamaan kalaa tietyn äyrimäärän verran tietystä ajasta. Manttaaliluku jakautuu äyriin, ja ¼ manttaalia on 2 äyriä. Lahden päivänä saaliskalat tulivat kahden äyrin kasoihin,

⁵ Jotta järjestely kahteen kyläosaan ei kuulosta liian yksinkertaiselta, Per Knutgård muistaa, että esimerkiksi törmäläisetkin olivat tavallaan kahdessa ryhmässä. Esimerkiksi, kun pantiin päivile, saattoivat jotkut isännät muistaa, että se toinen ryhmä aloitti viime kerralla. Jotkut isot Törmän vuoron talot kuuluivat molempiin ryhmiin.

⁶ Myös Suomen Kukkolanokosella lippoavien talojen palkkakalojen jälkeen tulevat talojen kalat jaetaan 2 äyrin kasoihin.

ja monet talot olivat kahden äyrin kokoisia. Jotkin talot kuitenkin poikkeavat osuusluvultaan eli äyrimäärältään tästä. Silloin kysymykseen tulevat niin sanotut ”helppoukset”. (Vuopio 1997; Sven-Olof Äijä.)

Talot, joilla on helppous, ovat vähän pienempiä kooltaan. Näillä taloilla on esimerkiksi neljäs lippokerta helppovuoro. Helppous saattaa tarkoittaa, että saa siikaa ilman työtä (lippousta), ja toisessa tapauksessa, että ei saa siikaa. Helppovuoro on suhteutettu kahden äyrin työkuormaan. Työkuorma on näissä tapauksissa liian iso suhteessa talon äyrimäärään. Talot, joihin sovellettiin helppoja, olivat 11/2 tai 11/3 äyrin kokoisia. 11/3-talo saa ensin jaossa ylimääräistä, jonka sitten tasaa jättämällä pois jaolta kolmannella kerralla. 11/2 puolestaan saa siikoja sen määrän, mikä on talon koko. Neljännellä kerralla työkuorma olisi kuitenkin liikaa, jonka talo sitten tasaa jättämällä lippovuoron väliin mutta hakemalla kuitenkin siikoja.

Rova (11/2 äyriä) nauttii lippohelppouksen niin, että se saa neljännellä lippouskerralla kalaa, vaikkei lippoakaan.

Sven-Olof Äijä: ”Ne lippoava täyelisesti ne kolme kertaa, yhtä paljon ko muut ja sitten on helppo (neljännellä kerralla) niin ne saavat siikoja. Ne on lipooneet niinkö kokhoon.”

Mettävainio lippoa kaksi kertaa 2 vuoroa peräkkäin. Kolmas kerta on puolestaan helppo, jolloin se ei lippoa eikä saa siikoja.

Sven-Olof Äijä: ”Niilolis ollu pienempi osa, mutta niiloli pitkä matka tuolta alapäästä tulla. Sanot, etteikö het saa kahen Lahen vuoron peräkkäin lipota, he hyppäävä se kolmas kerta yli sitte. Se heiluu eestakasin kahen Lahen vuoron kans, ko son joka kolmas kerta. Meilole välistä ko seittemän taloa lipola.”

Per Knutgård: ”Ko alethiin jakahmaan, hääty mieltiä onko niillä (Mettävainio) helppo. Jos ei ollu helppoa, tehtiin yksi läjä enempi.”

Seuraavassa esimerkkinä neljän päivän tarkastelujakso. Osuudet tasataan lisäämällä lippuvuoroja sekä vähentämällä saaliinottokertoja:

2 äyrin talo: lippovuoro 4 päivänä = 4×2 äyriä = 8 äyrin työkuorma

4 jakopäivää = 4×2 äyriä = 8 äyrin edestä kalaa

11/2 äyrin talo: lippovuoro 3 päivänä = 3×2 äyriä = 6 äyrin työkuorma

4 jakopäivää = $4 \times 11/2$ äyriä = 6 äyriä kalaa

1 1/3 äyrin talo (Törmän päivä): lippovuoro 2 päivänä = 2×2 äyriä = 4 äyriä työtä

3 jakopäivää = $3 \times 11/3$ äyriä = 4 äyriä kalaa

11/3 äyrin talo (Lahden päivä): lippovuoro 2 päivänä = 2×2 äyriä = 4 äyriä työtä

2 jakopäivää = 2×2 äyriä = 4 äyriä kalaa

8. Siianjakoperinne

Saaliin jakaminen on osa historiallisten pyyntikulttuureiden elämää, jossa vuosisatoja vanhat tavat ovat yhä näkyvissä. Siianjakoperinne Matkakoskella on muuttunut, mutta Ruotsin Matkakoskella jakotoiminnot on vielä ainakin osittain mahdollista suorittaa.

Matkakoskella on kaksi jakotapaa; jaetaan ”miehiä tai veroa myöten”. Nämä kaksi jakotapaa ovat olleet käytössä Matkakosken itä- ja länsipuolella. Itäisellä eli Suomen puolella tilojen veroluvun mukainen jako jäi pois käytöstä ensin ja sitten myös lippomiesten kesken tehtävä jako. Tilojen sisäistä jakoa on voitu toki tehdä, vaikkei niin sanottua kylänjakoa tehtäisikään. Ruotsin puolella jakotavat ovat eläneet rinnan näihin päiviin asti, tosin sielläkin jakotapa on hiljalleen muuttunut. Jako on jäänyt pitkälti kokonaan pois, ja lippoajat saavat viedä suoraan kalastamansa siiat itselleen.

Lippomies Matkakoskella vuonna 1912 (Kuva: Suomen kalakirjasto)

Birgit Niva: ”Tarttis pittää tätä traditioonaa ylhäälä, että muistaa kuinka sitä jaethaan.”

Siianjako on yhteisön kannalta tarkoituksenmukainen, ja siinä osakastalot saavat kalaa osuksiensa mukaan. Vuorolippousjärjestyksessä osuudet tasautuvat oikeiksi vuotuisen kierron mukaisesti. Kalastusosuudet on sidottu vanhojen kantatilojen maa- ja vesialueomistuksiin. Saaliinjako on osa yhteisökälyksen järjestelyä, jossa kalastuspaikkojen hallinta, niihin tarvittavien rakenteiden rakentaminen, tarvikkeiden hommaaminen sekä kalastaminen ovat toteutettavissa yhteisön voimin. Nämä velvollisuudet ja oikeudet on jaettu yhteisön jäsenten, tilojen, kesken.

Jakoperinne muistuttaa yhä tänään muiden kalastukseen liittyvien perinteiden ohella ikivanhasta elämäntavasta Tornionjoen koskipaikoilla. Siianjako on ollut kyläläisten arkea myös Kukkolassa. Jakoperinne on etenkin koskipaikoilla kehittynyt siian ympärille. Siika on ollut historiallisesti taloissa erityisesti ruokakalana käytetty. Kalat oli kylissä saatava tuoreeltaan keittopatoihin, vartaisiin sekä suolattavaksi. Saaliin jakamisesta löytyy esimerkkejä muistakin pyyntikulttuureista.⁷

Jako veron tai miehien mukaan:

Ruotsin Matkakoskella varsinaisen kalastuskauden aikana saalis jaettiin joko talojen veroluvun mukaan tai miesten mukaan. Tällöin kaikki vuorolistassa olevat talot olivat lipolla ja kokosivat kalat yhteen. Kun kalaa oli riittävästi, jaettiin veron mukaan. Kalojen jako tapahtui iltaisin koskikentän nurmikolla. Jako on siinä mielessä erilainen Ruotsin Matkakoskella verrattuna Suomen Matkakoskeen, että vuorokausi on lähtökohtaisesti jaettu kaikille kylänosan taloille. Siksi erillistä talojen ”löönän” jakoa ei tarvita.

Jakojärjestelystä on säilynyt perimätietoa, että sitä olisi ulkopuolinen asiantuntija kehittänyt.

⁷ Jakoperinne on koskenut myös lohenkalastusta. Kivirannan lohypadolla loheta jaettiin ensin 10 kasaan papin kymmenysten erottamiseksi, jonka jälkeen seitsemään tietyn painoiseen läjään (naula/tyynyri/skålpund). Läjät arvottiin samalla tavalla kuin Kukkolassa. Paikallaolijan pyydettiin ”kattomaan methään” / ”titta åt skogen”, jonka jälkeen hän jakoi annetut arvat eri kasoihin. Ruotsalaiset ja suomalaiset kalastivat padolla 12 tunnin vuoroissa. (Granlund 1962.)

Vojakkalasta Jalmari Puoskari on kertonut Sumisaaren karsinapatopyynnissä osakkaiden kalastaneen kahdessa vuorossa ja vaihtavan vuoroa klo 19 illalla sekä suorittavan kalojen jaon läjiin ja niiden arvonnalla (Vuento 1990).

Paulaharju on kirjannut ylös pohjoisen Vettäsjärvellä yhteisen nuottasaaliin jaon. Siinä kalakasojen arvonta tehtiin myös samalla tavalla kuin Kukkolassa. Selin seisonut ”puittio” jakoi arpamerkit kasoihin. Myös toista tuttua arpomismenetelmää käytettiin: ”kummanko otat pään vai pyrstön”. Arvauskala meni siellä päänpuoleiseen läjään. (1937)

Ylitornion Kuivakankaalla venekunnat ovat jakaneet siikoja keskenään myös arpomismenetelmiä käyttäen.

Per Knutgård: "Maanmittari on joskus tehny järjestelmän miten jaetaan."

Johan Granlundin muistiinpanoista löytyy merkinnät jakotilanteesta 1930-luvulta. Muistiinpanot on paikan päällä tehnyt Kustaa Vilkuna K.J. Iivarin (s. 1886) kertoman perusteella.⁸

Lahden päivä:

Kun Mettävainio on mukana (2 kertaa mukana ja kolmas kerta ei ole), jaetaan ensin kymmeneen läjään, jotka 1 ½ äyrin suuruisia. Yli-Rova ottaa näistä yhden läjän. Kaksi läjää jaetaan loppuihin seitsemään läjään, joista tulee 2 äyrin läjää. (Lauri, Tuohea, Hulkov-Niva, Pipping, Vanhatalo, Mettävainio, Sipola – Barsk).

Kun Mettävainio ei ole mukana. Jaetaan ensin kymmeneen 1 ½ äyrin läjään. Yli-Rova ottaa näistä yhden läjän. Kolme läjää jaetaan kuuteen läjään, joista tulee 2 ¼ äyrin suuruisia.

Törmän päivä:

Jaetaan ensin viiteen kolmen äyrin läjään. Äijä ja Juuso jakavat kaksi läjää kolmeen osaan, joista ne saavat kaksi ja yhden saavat Antti ja Ollinen. Yhden kolmen äyrin läjän jakaa Niska kolmeen osaan, joista yhden osan saa Vuolikainen. Yhden kolmen äyrin läjän jakaa Suon talo myöskin kolmeen osaan ja siitäkin yhden osan saa Vuolikainen. Viimeisen kolmen äyrin läjän jakavat Ala-Rova ja Ranta-Niva. Ala-Rova saa siitä puolet ja Ranta-Nivan puolikkaasta jaetaan joka kymmenes siika Äijälle ja Suolle.⁹ (Ala-Rova, Niska, Juuso, Ollinen, Antti, Äijä, Suo eli Iivari, Vuolikainen ja Ranta-Niva.)

Myös Törmän päivänä sovelletaan ns. helppopäiviä. Niva (Ranta-Niva) ja Vuolikainen ovat 1 1/3 äyrin taloja. Ne lippoavat kaksi päivää ja saavat kolmantena päivänä helppopäivän eli niiden ei tarvitse lipota, mutta saavat kalaa. Ala-Rovalla on puolestaan helppopäivä neljäntenä päivänä. Erikoisuus on vielä Niskan osuus, jonka mukaan sillä on oltava kolmantena päivänä kaksi lippomiestä. Tämä päivä on sama, jolloin Vuolikaisella on helppopäivä. (Vuopio 1997.)

Saaliinjako tapahtuu ennen Perttulinpäivää klo 19.00. Silloin pidetään kokous, laitetaanko seuraavana päivänä jako käyntiin. Vasta jakotilanteessa päätetään, meneekö jako miehiä myöten vai veron mukaan. Jos kalaa on tullut vähän, jaetaan miehiä myöten. Jos kukaan ei vaadi jakoa, voivat lippoajat viedä lippoamansa kalat suoraan rannasta. Yhdenkin osakkaan vaatimus jaosta on kuitenkin ratkaiseva. (Sven-Olof Äijä.) Lippoajilla oli usein tapana vähätellä kalasaaliita, ettei kalastus menisi jaolle.

Kalanjaolla Matkakoskella (Kuva: Sven-Olof Äijä)

Jan-Ola Erikson: "Kaheksan taloa, jotka lippoaa joka vuorokausi. Jos se jaethaan veroa myöten."

Per Grape: "Jos siitä yksikhään, nämä ison talon miehet sanovat, että panhaan miehiä myöten, nämä miehet tehneet työn."

⁸ Tuolloin ei mukana ollut 1 1/3 -osakkuusluvulla taloa (Mettävainio-Huhtasaari), kuten on myöhemmässä kotiseutuyhdistyksen kalanjakoselvityksessä (1997).

⁹ Myöhemmin (Vuopio 1997) joka kymmenes siika kerrotaan jaettavan kaikille Törmän taloille, ei vain Äijälle ja Suolle.

Sven-Olof Äijä: "Joo muttei se tarttenu ko yksi tahto jakoa veron jälkheen niin se tuli veron jälkhiin."

Kalaa tuli useasti vähemmän. Silloin jako tehtiin miehien mukaan. Jako tarkoittaa silloin sitä, että jotka ovat olleet lipolla, jakavat kalat. Kaikki saavat saman verran. Jaossa ei silloin huomioitu talojen osuuslukuja eikä myöskään niitä taloja, jotka eivät olleet lipolla.

Siikojen säilyttäminen ja jakaminen saattoivat nykyihmisten näkökulmasta pehmentää ja huonontaa kalan laatua, kuten Karl-Erik Kauppi kertoo vanhojen isäntien tavoista: "Ko me jaoima, Pois kläpit te että ossaa kattoo saman kokosia siikoja, niin ne itte viskoit. Ne panit vanhoissiin hurstisäkkiin siiat, jotka oli kellarissa olhee päivän ja toisesta illasta. Meilä varhmaan jäi siitä, että se lopetethiin koko fryysaaminen yhen aikaa siksi, että noli niin pehmeitä."

Saalis arvotaan vanhan tavan mukaan. Arvonnassa pyydetään jotakin henkilöä "kattomaan mettään" eli pois päin. Sillä aikaa jakoon osallistuvat ottavat jonkin merkin, jotka mettään kattoja jakaa eri läjiin. Merkki näyttää, kenen mikäkin läjä on.

Per Grape: "Ennenkö alethaan jakahmaan niitä tavaroita (arpamerkkejä) niin se kattohaan jotaki ja sanothaan, että kuule katto methään. Se on joku joka sattuu vain olheen siinä niin katto methään."

Ester Thyni: "Joka osakas sai ottaa arvan ja ussein joku lapsi sai panna net sitte niihin läihiin."

9. Vuorojärjestelmä itäpuolella

Korpikylässä talot jaettiin yläsen ja alasen pään taloihin. Vuoden 1870 asiakirjan listauksessa näkyvät tilojen äyrimäärät. Vuoden 2006 listauksessa on joitakin muutoksia suhteessa vanhaan luetteloon. Vuonna 2006 esiintyvät talonniminä Wallström, joka on Alanivan tila, sekä Lauri, joka on Mäkiöjanperä. Lisäksi on alettu puhua lohkotila Erkinvaarasta omana tilanaan. (Asiakirja 1870.)

Kirjattu Matti Vähän muistitiedon pohjalta vuonna 2006 (Matkakosken manttaalinmukainen siian lippous 2006):

Ylänen pää

1870: Martti (2 äyriä), Vonkka (1 äyri), Kitti (1 äyri), Juntti (1 ½ äyriä), Kauppi (1 ½ ja 1 ½), Uusimaa (1 ½), Haapea (1 äyri), Pannimaa (2/3 äyriä)

2006: Martti, Vonkka, Pannimaa (vaihtelee vuosittain yläsen alasenpään välillä), Erkinvaara, Ylikitti, Alakitti, Haapea, Ylikauppi, Koulukauppi ja Uusimaa (Juntti puuttuu listasta)

Alanen pää

1870: Heikka (2 ¾ äyriä), Mäkiöjanperä (1 1/3 äyriä), Rantaöjanperä (1 1/3 äyriä), Vanhapiha (1 äyri), Vähälassi (1 äyri), Tervahauta (1 äyri), Kangas (1 äyri), Niva (1 1/3 äyriä), Alaniva (1 1/3 äyriä)

2006: Heikka, Lauri, Yliniva, Ojanperä, Wallström, Tervahauta, Vähälassi, Kangas ja Vanhapiha

Lippoajat eri taloista kalastavat siikaa vuoroissa. Lippous oli jaettu taloryhmiin siten, että kussakin ryhmässä oli neljä taloa, paitsi silloin viisi, kun Pannimaa oli mukana. Kustakin talosta tuli yksi lippomies.

Lippovuorot kiersivät kahden viikon ajan, jona aikana kukin sai äyrimäärän suhteessa lippovuoroja. Sellaiset talot, joilla oli esimerkiksi 2 äyriä, saivat lippovuoron kahden viikon aikana viisi kertaa. Vastaavasti puolentoista äyriä talot saivat 4 lippovuoroa. Kylän talot on jaettu ryhmiin, jotta kaikki osakkaat vuorollaan käyvät lipolla. Osalla lippovuoro tuli useammin riippuen osuuden koosta. Kylä on kokonaisuudessaan jaettu kahtia, yliseen ja alaseen päähän. Molempien kyläkuntien taloryhmillä on 7 päivää lippouksia. Vuoden 1939 vuorolistasta näkyy, että muutoin mennään vuoropäivin eli ylinen ja alanen vuorottelevat. Poikkeuksena siellä on myös kummallakin kyläryhmällä kaksi perättäistä lippopäivää, jolloin siis ylinen kalastaa kaksi vuorokautta peräkkäin ja samoin alanen kyläkunta. (Vilkuna 1940.)¹⁰

Toivo Vaara: "Se veethiin Heikan mäestä kylä kahtia, Heikan talon alapää muodosti alasenpään vuorot ja ylinen pää ylisen pään."

Timo Puranen: "Suomessa on äyriä talolla on joka kuudes päivä lippopäivä."

Timo Puranen: "Se on veroa pitänyt maksaa äyriä."

Heimo Nikula: "Yläosassa ja Alapäässä oli neljän äyriä taloja, jotka oli joskus ollu semmosia, jotka oli jaettu pienempiin osiin. Meiläki oli kolmen vartin talo, joka kaheksas päivä lippous." Neljä lippomiestä varsinaisesti, mutta Pannimaa oli viidentenä silloin, kun sillä oli vuoro.

10. Jakotoimitus

Timo Puranen: "Seitsemältä loppuu tuurin vaihto. Siihen aikaan se on jako."

Vuorokauden lippovuoron jälkeen vaihdettiin uudet lippoajat ja jaettiin vuorokauden saalis. Toivo Vaara muistelee, että jako oli sosiaalinen tapahtuma, jossa oli kymmeniä ihmisiä. Siellä keskusteltiin kylän tapahtumista, eli se oli "paljon muutakin kuin kalastus" (Toivo Vaara).

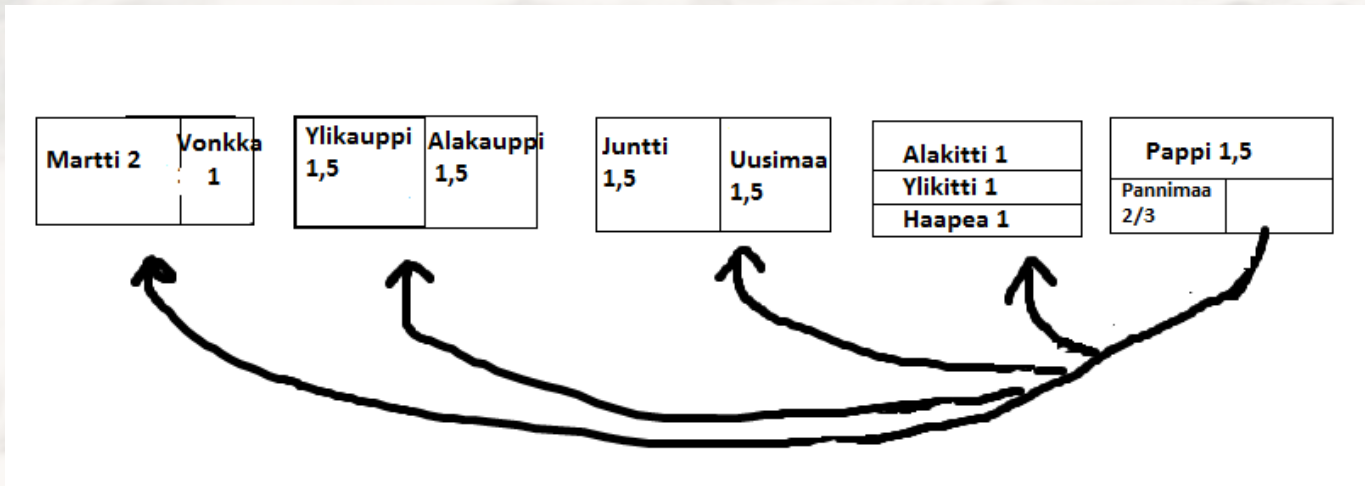
Pekka Vanhapiha: "10 siikaa ensinnä talolle, se oli niinkö se löönä, siinä oli niinkö lippopalkka ja sitten loput jaettiin kyläläisille."

Timo Puranen kertoo, että kaloista päältä otetaan 40 lippokalaa neljää lippoajaa kohti. 10 kalaa oli lippomiehen palkka eli löönä. Loput sitten jaetaan kylälle, neljään osaan: "yhen jakkaa Martti ja Vonkka, yhen jakkaa Juntti ja Uusimaa, 2 Kittiiä ja Haapea jakkaa yhen läjän, Koulu-Kauppi ja Yli-Kauppi, net jakkaa yhen. Pannimaa kuuluu vuorovuosiin kummalekki. Pannimaa on joka kaheksas päivä, se on joka kuudesta siika päältä." (Timo Puranen.)

Kalle Vähä on kertonut, että kylän jako eli "iso jako" tehtiin, jos lippomiesten jaon jälkeen jäi 80 siikaa (Aikavuori 1998). Isossa jaossa saivat kalaa myös sellaiset talot, jotka eivät olleet sinä päivänä lipolla. Esimerkiksi Ylisenpään jakopäivänä lipolla oli joko neljä tai viisi taloa ja jaossa oli mukana joko 9 tai 10 taloa riippuen, oliko Pannimaa mukana. Kun talojen läjät olivat selvillä, alettiin niitä jakaa pienemmiksi. Vanhastaan talojen osuudet olivat jakamattomia. Tyypillistä oli jakaa talo veljesten kesken, jolloin myös siikaosuudet jakautuivat. Talojen läjät saatettiin jakaa kunkin talon kartanolla, kun lipolla ollut otti kaikki kalat mukaan.

Timo Puranen: "Esimerkiksi Haapeaan saatettiin viä kalat ja jakaa sielä keskenään."

¹⁰ Alasesta päästä on käytetty joskus myös nimitystä Lahti, kertoo Jari Tervahauta. Tässä on viitteitä yhteyteen joen länsipuolelle, jossa alanen pää on Lahti.

Ylisenpään jako 1939 (Kustaa Vilkunan muistiinpanot). Osuudet merkitty äyreinä. Kun viidennestä eli papin ja Pannimaan läjästä jaetaan ¼ kylän neljään muuhun läjään, niistä tulee kolmen äyrin läjiä.

Pekka Vanhapiha: "Kalanjaossa samat systeemit ko Kukkolassa, arvonta, pää vai pyrstö."

Heimo Nikula: "Neljään issoon läjään ja sitte sitä alettiin jakahmaan. Mieki muistan, että parhaala kahteenkymmeneen läjhään jaettiin."

Palkkakalat olivat käytännössä ennen taloille tulevia kaloja, koska isännät lipposivat itse. Päältä jaon otettavia lipposiikoja jaettiin tuolloin seitsemän. Myöhemmin, kun töihin tuli enemmän palkkamiehiä, lipposiikojen määrää nostettiin kymmeneen. Joko talon lippomies tai palkkamies sai nämä 10 siikaa palkaksi sekä niihin kuuluvan ns. keitto- eli paistisiian. Paistisiit erotettiin lipposiioista, ja ne otettiin syötäväksi tai kotiin vietäväksi. Edelleen Vilkunan (1940) mukaan vanha sääntö koskikentillä tuntui olleen, että pyyntimies sai vapaasti keittää niin paljon kalaa, kuin itse jaksoi työvuoron aikana syödä, mutta ei enempää.

Papille meni ennen myös osuus kalasaaliista. Vilkunan (1940) mukaan järjestys oli, että ensin saa palkkansa työntekijä ja työvälineen omistaja, sitten kirkko ja pappi sekä viimeiseksi kylä, jolla ei ollut mitään vaivaa saaliin tavoittelemisessa. "Se on ennen sanottu, että pappi ja Pannimaa", muistaa Timo Puranen. Sanonta viittaa viidenteen läjään, josta Pannimaa sai osansa sekä kirkko kymmenyksensä. Joku luottomies keräsi kalat papille. (Timo Puranen.) Perimätiedon mukaan Pannimaa otettiin kalastukseen matkaan, kun sen maan läpi sovittiin kulkemisesta koskelle.

11. Arvonta

Heimo Nikula kertoo, että kalat arvottiin tikulla. Pääläjän arpomiseen käytettiin tikkua, kun siitä jaettiin pienemmäksi, ja useasti sama henkilö jakoi tikut niihin.

Ossi Aikavuori muistaa, että kahta läjää arvottaessa käytettiin arvontaa, jossa kalaa pidettiin läjien välillä ja kysyttiin, ottaako pään vai pyrstön.

Timo Puranen: "Sitte ko on jaettu, käskethään kattoo methään ja annethaan joku lastukappale. Seviskaasen palasen jokhaiseen läihään. Joka on antanulastun, niin se saapi sen lastuläjän. Se pani joku sivullinen sen arvan, joka ei ollu jaola."

Jaolla saatettiin joskus antaa jakoperiä eli viimeisiä jaettavia kaloja poikasille. Jakaja saattoi sanoa, että "nämä on sitten poikain siikoja", muistelee Toivo Vaara.

Heimo Nikula kertoo, että kalat oli rannassa, kuopassa, ja niiden päälle pantiin lehtiä. Jako oli aitan edessä seitsemältä. Joskus kun kalan tulo loppui, saatiin jakaa siiat ja lähteä pois ennen seitsemää. Kolmannen päivän miehet tulivat sitten ja saattoivat saada hyvinkin kaloja. Ossi Aikavuori myös kertoo, että kun säilytyspaikat olivat huonot, aamukalat saatiin jakaa ensin pois.

1950–60-luvullakaan ei ollut enää monia, jotka osasivat jakaa siiat.

Heimo Nikula: "Kaapon Arviiti oli, joka muisti aina net. Aina joka tinkasi Arviitin kans niin se hävisi loppujen lopuksi."

12. Jako muuttuu

Vanha iso jako muutettiin 1960-luvulla, kun kalaa alkoi olla vähemmän. Vanhassa jaossa jaettiin ensin löönä ja sitten talojen läjät. Talojen läjistä sai kukin talo kalaa talon äyrimäärän mukaisesti. Uudemmissa systeemissä vain lipolle tulleet talot jakoivat läjät. Jos oli neljä taloa, niin kalat jakautuivat tasan neljään läjään. Niistä sitten jaettiin kunkin talon osakkaille kalat. Uudempi malli muistuttaa Ruotsin puolen miestä myöden tehtävää jakoa.

Pekka Vanhapiha: "Se oli ensin nä niinkö äyriperusteilla, mutta sitte muutettiin että aina jokka oli sinä päivänä lipola niin se jaettiin tasan."

Jukka Jaako koskella (Kuva: Erkki Juntti)

Monella talolla oli työmies, ja kalat jaettiin taloissa, jota oli tehty ennenkin. Koskella tehtävä jakotoimitus ei enää kerännyt niin paljon väkeä, kun jakajia oli vähemmän.

Maria Rantamaula: "Joo ne jaettiin ensin sielä, viskottiin joka talole ja sitte tuli työmies ja taas ne mätkittiin eri läihiin. Työmies tuli tänne ja tuossa nurmikolla jaettiin kalat."

Karungin kunnalla oli niin sanottu Koulukaupin (Alakauppi) tila. Siihen kuuluvaa lippousta myytiin vuosittain huutokaupalla.

Timo Puranen: "Karungin kunta vuokrasi aina sen vueksi kerrallansa. Nehän kiirehti monesti päivin panoa ko huutokauppa oli ollu. Ne sitä alko järjestemhään, että useamman kerran päivässä jakkaa. Että siinä ei ole isoa jakamista siinä viimisessä jaossa. 60-luvun alussa se on tullu, se jäi käytöstä pois se oikea jako."

13. Kevätlippous

Lohenlippouksen aikana Suomen puolen kylä jaettiin kolmeen osaan. Ylänenpää, alanenpää ja keskikylä lipposivat kukin vuorokauden. Silloin eivät vuorot menneet manttaalien perusteella. Lippous kesti enimmillään kymmenen minuuttia kerrallaan, tai jos kala tuli lippoon, sitten vaihtui lippoaja. Joskus kymmenminuuttisen päästä kolautettiin siihen tarkoitettua rautaa merkiksi, että aika oli kulunut. Siikaakin saatiin, kun vain oli sellainen paikka, ettei vesi ollut oikein korkealla. Siian tuloa seurattiin, ja usein ne, joilla oli isompi osuus, halusivat laittaa päivin aikaisemmin. (Erkki Juntti.)

Erkki Juntti: "Vonkanniska oli joskus valtiolta vuokralla. Suon Leo, Rousun Antti ja Esa Juntti vuokrasivat."

Teuvo Mölsä: "Vonkanniska oli oikein virallinen lohenlippouspaikka."

Ossi Aikavuori: "Kevät- eli halmelippouksessa kävivät osakkaat tai heidän työmiehet."

Työmiehen kanssa jaettiin kalat kahtia, ja saattoi tulla 80 kalaa, josta toisen puolen otti työmies, muistelee Maria Rantamäki: "Muistan ko mullaki oli karja tuossa navetassa ja seitsemältä tuli (kalat), mie aattelin, ettei tässä kerkeä nukkumaankaan ko pittää lähteä yöksi tuone joele perkaamaan siikoja."

Orhissa oli pikkuori-niminen paikka, jossa lipottiin kevätsiikaa. Vanhemmat miehet lipposivat silloin lohta. "Mie olen ollu silloin toisella kymmenellä." (Erkki Juntti.)

Heimo Nikula: "Muistan ko Pekka (Vanhapiha) sai 24 kilon lohen."

Teuvo Mölsä: "Ensimmäisen siian sain Pekan (Vanhapiha) lipolla. Pekka sai siikoja ja lähti maale. Sillon jätettiin lipot rannale, enhän me saattanu olla miehän otin lipon ja sain kaksi isoa siikaa siitä. Siitä alkoi minun lippoaminen. En mie ollu varmaan ko semmonen kymmenkunta vuotta."

14. Kalastusmuistoja

Teuvo Mölsä muistaa vanhoja kalastajia ajalta, jolloin hän oli nuori: "Rousun Antti asu Nivavaaran laiasa ja Heikan Leo (Suo). Kantojärven Pekka oli niin mahtavan näkönen ko sillä oli käyrävartinen piippu ja ko sen aina latasi. Arviiti Välimäki, se oli kova lippomies kans. Vähä Kalle oli vähän nuorempi. Sitte ko ne lähtipois niin ne sanot, että mene sie nyt lipole."

Timo Puranen: "Pannimaan Änsti ruukasi tehä lippoja."

Per Knutgård: "Lasse Kankaanranta oli innokas lippoaja ja kutoi lippoja. Lasse tiesi mistä kala uipii."

Erkki Juntti 1960-luvun lopulla (Kuva: Erkki Juntti)

Heimo Nikula: "Siltalan Eemi ja Kreivin Antti oli vakituisia palkkamiehiä. Ne oli melkein aina lipolla."

Ahti Kauppila on liponnut 37 vuotta: "Uuenmaan Valte sano yhtenä juhannuksena, että koitappa sieki lipota, siitä se mulla alko."

Pekka Vanhapiha: "Palkkalippoajia oli mm. Rousun Eero, lipposi monelle isännälle ja emännälle."

Ahti Kauppila (Kuva: Jarno Niskala)

Koskella vasemmalta Valde Pannimaa, Viljo Ylikitti, Eedit Pannimaa, Eino Kantojärvi ja Hilja Pannimaa (Kuva: Reino Ylikitti)

Maria Rantamaula: "Sanbergin Martti se oli kaiken aikaa koskela ja Aikavuoren Ossi, se oli aina siellä koskella."

Pekka Vanhapiha: "Mäkikal-
lion Akusti teki jonku verran
lippoja, Kantojärven (Vonkan)
Pekka, opetti paikkaamaan
lipon, seki pittää takaperi tehä,
pohjasta suuhun päin. Vaaran
livari."

Pekka Vanhapiha: "Yhen vuen
lipposin Suon Leolle. Sehän
siihen aikaan lipottiin vuok-
ramiehilä. Suon Leo osti Fer-
guson trattorin ja Korpikylässä
ei ollu yhtää aikasemmin. Sillä
tuli niin paljon töitä, että se ei
joutanu itte lipole."

Pekka Vanhapiha: "Kyllä me
opetimma hyvin paljon, mutta
sielä oli kauhean vähän lopussa mitä mieki olen ollu, ei ollu oikein nuoria jok-
ka olis innostunheet lippoamaan."

Tulva yli sata vuotta sitten
1894 kevätulva uhkasi Matkakoskella ranta-asutusta ja muokkasi rantoja.
Jääpadon nostattaman veden ja jäiden takia Äijän talosta täytyi lapset viedä
turvaan. Suomen puolella Kaupin talon varastorakennus tuhoutui palasiksi ja
Juntin talon sisälle nousi vesi. (Arbetet 1894.)

Heikan aitassa on kaiverrettuna kala oveen. Leo Suo sai 17-vuoti-
aana vuonna 1919 neljän kilon siian, jonka kuvan kaiversi oveen.
(Erkki Suo.)

Matkakoskella on vietetty myös siikajuhlia. Ruotsin koskella teh-
tiin varrassiikkaa myyntiin. Juhlia pidettiin noin viikkoa ennen
kuin Kukkolassa. Hannes Vuopio oli ahkera puuhamies tällai-
sessa kylätoiminnassa. Myöhemmin juhlia pidettiin Korpikylän
koululla. (Per Knutgård.)

Maria Rantamaula: "Seurakunnan lähetysslou-
nas oli aina syksyllä. Sinne viethiin joko tuorei-
ta siikoja tai suolasiikkaa ja tehtiin laatikot. Sin-
ne lahjoitti siiat koko kylä."

Pekka Kantojärvi tuli vävyksi Vonkkaan Kantojärvestä
(Kuva: Kaija Kantojärvi)

Toivo Vaara Korpikylästä (Kuva: Jarno Niskala)

15. Heikka ja Niska, isoimmat äyrit

Korpikylässä, kuten muuallakin jokivarressa, sukulaissuhteet olivat muodostuneet molemmin puolin rajaa. Oli tavallista, että talossa saattoi olla emäntä tai isäntä toiselta puolen jokea. Nivan talossa Ruotsin puolella oli emäntä Heikalta Suomesta. Myös Ojanperään tuli isäntä aikoinaan Ruotsista, kertoo Toivo Vaara.

Heikka oli äyrimäärältään $2 \frac{3}{4}$ ja oli Suomen Korpikylän suurin talo. Sakari Suo oli tullut Heikkaan aikoinaan isännäksi Ruotsin Korpikylästä. Kuten oli yleistä, myös Heikka jakautui sittemmin pienempiin osiin. Heikan eli Suon sisaruksilla oli lippo-oikeus, josta tätiensä (mm. Ester Niva) osuuksia jäi aikanaan Jorma Rantamaulalle. Jorman äiti oli myös samoja Heikan sisaruksia ja oli avioitunut Korpikylään opettajaksi tulleen E.V. Rantamaulan kanssa. Jorman leskellä Maria Rantamaulalla on nykyisin kalastusosuuksia Heikasta. (Maria Rantamaula.)

Matti Vähä muistelee, että Heikka lipposi kolmea äyriä, vaikka sen äyrimäärä oli hieman pienempi. Lipottava äyri pyöristettiin kolmeksi äyriksi todennäköisesti silloin, kun vanha kalanjako muuttui. Alkuperäistä äyirilukua oli enää vaikea jakaa täysille lippopäiville. (Aaro Lilja.)

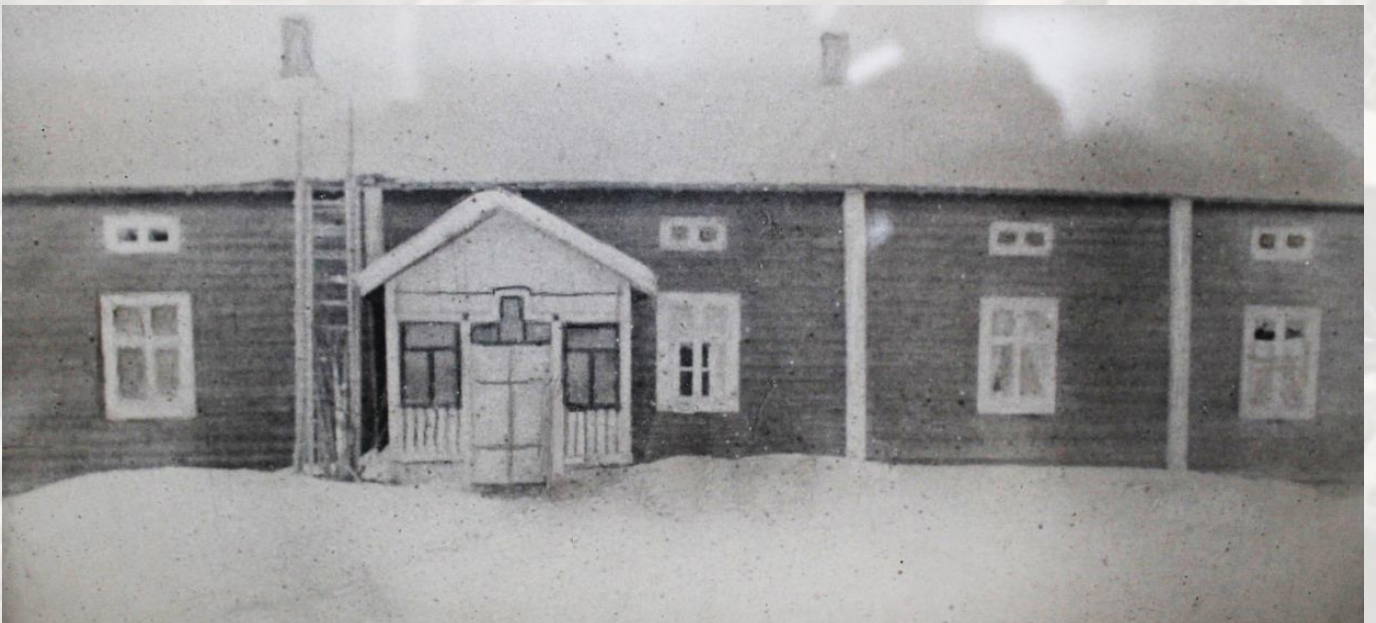
Toivo Vaara: "Heikka sai joka alaspään päivä lipota, elikkä joka toinen päivä normaalien kalenterin mukhaan."

Ossi Aikavuori (Kuva: Jarno Niskala)

Karl-Erik Kauppi (Kuva: Arttu Tuovinen)

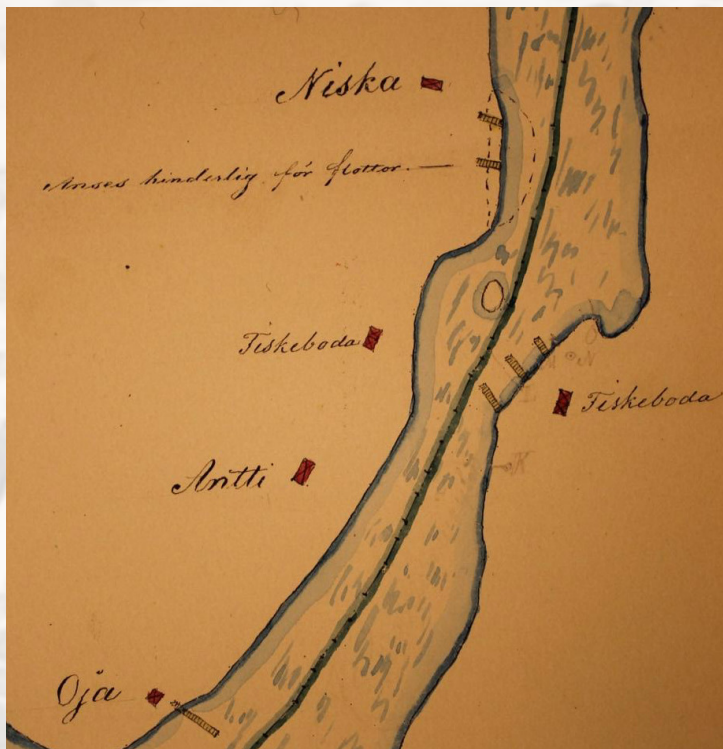
Heikan talo, joka paloi saksalaissodan aikana, Heikka kuului Alaspään taloihin; Heikalla oli oma aitta koskella, ja Erkki Suo kertoo, että se oli yhteinen Vähälassin kanssa (Kuva: Birgit Niva)

Maria Rantamaula: "Molen tullu tänne- 68, nyt tänä kesänä tullee 50 vuotta."

Maria Rantamaula: "Suon talossaki oli monta lippousvuoroa. Lohen lippouksessa meiläkhään ei ollu lippoajaa, mutta siikaa syötiin ja sitä tuli."

Niskan talonpaikka on korkealla paikalla kosken niskalla. Talon maita oli molemmin puolin jokea. Vuoden 1809 rajanvedossa Niskan Suomen puoleisia maita liitettiin Vonkan taloon, kertoo Ester Thyni. Kaija Kantojärvi omistaa Suomen puolella Vonkan maata ja kertoo, että hänellä on Niskanvainio-niminen kappale, jossa on peltoa ja metsää.

Niskan talo jäi Ruotsin puolelle. Talo teki maanluovutuksista sopimuksen kruunun kanssa, jossa se sai enemmän kalastusoikeutta. Talolle hyvitetiin enemmän kalastusoikeutta lippoukseen. Samoin Niskalle tuli erityisoikeus pyytää lohta omalla lohivadolla. Perimätiedon mukaan vain kolmessa paikassa Tornionjoella on tällainen pato, josta ei tarvinnut maksaa erikseen vuokraa tai taksoa. Ester Thyni muistaa, että hänen isä (Karl Skott) oli tekemässä patoa vielä 1950-luvulla.

"Matkakoskifors"-kartta vuodelta 1865, Niskan kohdalla padot merkitty esteiksi lautoille (Kuva: Törnudd & Öhlund)

Ester Thyni: "Mie muistan vain, että se oli kova homma. Siihen meni paljon puuta. Se iso pato oli aivan rajassa Juuson talhoon."

Myöhemmin vielä 1960-luvulla Niskan rantaan tehtiin pienempi lohivadato. Lohen tulo oli siinä vaiheessa jo vähentynyt. Niskan talo on Ester Thynin isoäidin kotitalo, isoisä oli Skott. Kun he muuttivat Niskan taloon, jäi perheen sukunimeksi Skott. Niskan päärakennus ja navetta paloivat 1956.

Ester Thyni: "Niska, sehän oli vanha talon nimi. Heillä (isoäidillä) oli sukunimi oikeastaan Fredrikson ja ne kirjoitit Fredrikson-Niska."

Niskan äyrimäärä on $2 \frac{2}{3}$. Joka neljäs päivä eli joka toinen lippouskerta piti Niskalta olla kaksi lippomiestä yhden vuorokauden aikana. Siihen saattoi tulla toinen lippomies lippoamaan toista vuoroa, mutta isäntä saattoi lipota itsekin molemmat vuorot; neljä tuntia aamulla ja toiset neljä tuntia myöhemmin päivällä.

Ester Thyni: "Viies osahan se oli, mitä mie muistan, kaikesta siistä oli meän osa, ja siitä osasta yheksäs osa meni yhteen muuhun paikkaan. Se oli kaikkiin suurin osa."

16. Ida Juuso oli Juuson talon emäntä ja lipponainen

Juuson talon maita oli juuri kosken kohdalla. Talossa oli myös hyvän kokoinen kalaosuus (2 tilanosaa, joista kumpikin yhden äyrin suuruinen). Ida on kotoisin Matkakosken ja Vuennon väliltä, ja hänen isä oli vanha lauttamies, styrmanneja. Ida avioitui Juuson taloon, ja hän oli paljon nuorempi miestänsä. Ida jäi leskeksi vuonna 1936. Talossa ei ollut poikia, ja silloin Idan täytyi alkaa hoitaa myös talon lippoukset. Suomen puolelta Viianpäästä tuli Viita Akseli töihin Juusolle ja oli suurena apuna maanviljelyssä. Akseli ei kuitenkaan liponnut. Vanha isäntä oli ajatellut asioita ja laati paperit ennen kuolemaansa, kuten Karl-Erik Kauppi kertoo: "Se teki paperit silloin ko se oli vanha mies ja lita oli nuori, se sitä ajatteli että jokuhan alkaa friiimaan lita ja viepii talon, mutta loppu friiaukset ko net näit paperit."

Ida Juuso lipposi Juuson talon vuorot (Kuva: Karl-Erik Kauppi)

Naisia ei ollut siihen aikaan mukana kalastuksessa. Ainoana naisena mukaan tuleminen ei ollut helppoa. Ida sai osakseen joiltakin huonoa kohtelua. "Se lähti itkien pois ja me laukoima myötä ja kysymä miksi sie itket, näe se oli samala lujaki, menkää pois kläpit, mitäs te siinä pyörittä, se painu pois ja meni Juusoon", muistelee Karl-Erik Kauppi.

Myöhemmin muitakin naisia on alkanut tulla lippoamaan Matkakoskella ja myös Vuennonkoskella. Eva Olsson lipposi Matkakoskella. Suomen puolellakin Ylinivan Irja taisi käydä lipolla, muistelee Ossi Aikavuori. Nykyisin ainakin Emilia Köpman, Lena Antti ja Mirja Heinonen lippoavat. Lena Antti aloitti lippoamaan, kun hänen isä kuoli.

Juuson talo, jossa Ida Juuso oli emäntänä (Kuva: Bildarkivet, Norrbottens Museum)

Birgit Niva: "Mie hunteeraan, että jos olis ollu enempi vaivoja lippoamassa, niilolis ollu enempi vastuu, että tullee joku niitten perässä ja oppii. Miehet ne hunteeraava vain mitä hään saapii ja hään saapii, ei ne niin hunteeraa aina, että nämä mikkä tuleva jälkhiin, että nekki oppiva."

Birgit Niva: "Vaimo oli aina kotona, mies tuli sioitten kans niin vaimo sai alkaa korjaahmaan niitä."

Haastattelut ja tietoja antaneet:

Aaro Lilja

Ahti Kauppila

Antero Juho

Birgit Niva

Eljas Kannala

Erkki Juntti

Erkki Suo

Erling Persson

Ester Thyni

Gösta Springfelter

Heimo Nikula

Jan Antti

Jan-Ola Erikson

Jari Tervahauta

Juha Eronen

Kaija Kantojärvi

Karl-Erik Kauppi

Lars Antti

Leila Anttila-Jokinen

Lena Antti

Maria Rantamaula

Matti Pirilä

Matti Vähä

Mirja Heinonen

Ossi Aikavuori

Pekka Ojalehto

Pekka Vanhapiha

Per Grape

Per Knutgård

Reijo Nikka

Reino Ylikitti

Sven-Olof Äijä

Teija Kannala

Teuvo Mölsä

Timo Puranen

Toivo Vaara

Lähteet

Aikavuori, Erja 1998. Korpikylä 500-vuotta. Julkaisematon.

Arbetet 1894. Ilmoitus suuresta tulvasta, 23.4.1894.

Asiakirja 1870. Beskrivning över Lax och Sik fiskerverken uti Tärneå elf På Finska sidan om riksgränsen emot Konungariket Sverige inom Karungi socken of Kemi härad och Ulleåborgs län. (Uprättad år 1870.)

Granlund, Johan 1962. Muistiinpanot. Luleå, Folkrorelsernas arkiv.

Grape, U.L. & Tiger, Oskar 1885–1886. Patoluetteloselvitys uittoa varten. Protokoll & Beskrifning öfver Torne Älfs karta. Tillhör 1906 års flottningsförslag. Olof Hederydin arkisto (Haaparannan kirjasto).

Grape, U.L. & Tiger, Oskar 1886. Karttakirja Tornionjoen kalastamoista & merkintöjä uittoa varten. Tornionlaakson maakuntamuseo.

Hackzell, Esaias 1741. Lantmäteriet: Historiska kartor. Osoitteessa: <https://historiskakartor.lantmateriet.se>.

Korpikylä byförening.

Matkakosken manttaalinmukainen siian lippous 2006. Matti Vähän muistitiedon pohjalta kirjattu 2006.

Museovirasto.

Niskala, Jarno 2018. Kukkolan kalastuskylä. Tornionlaakson kesäsiika.

Norrbottens museum.

Rantatupa, Heikki 1988. Alatornion historia. Tornion kaupunki.

Riksarkivet.

Risto, William 1924. Joulumuisto Matkakosken rannalta. Totuus 1.12.1924, nro 6.

Ruoppila, Veikko & Soutkari, Pentti 1959. Suomalainen murrelukemisto. Hki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tornionlaakson maakuntamuseo.

Vahtola, Jouko 1980. Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.

Vahtola, Jouko 1991. Kansojen moninaisuus. Teoksessa Tornionlaakson historia 1. Jääkaudesta 1600-luvulle, toim. Hederyd, Alamäki, Kenttä, Malung 1991.

Vilkuna, Kustaa 1940. Siian lippoamisesta Tornionjoella. Julkaisussa Kotiseutu 1940. Toim. Vilkuna, Vuorela, Teppo, Oja. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.

Vuento, Pertti 1990. Vojakkala: Pirkkamiesten kylä : historiaa ja perimätietoa edesmenneiden sukupolvien muistoksi. Vojakkala: Vojakkalan kylätoimikunta.

Vuopio, Hannes 1997. Korpikylä 1498-1997. Korpikylä Hembygdsförening. Riksarkivet. Maakirjat, patoluettelo.

www.kesasiika.com

Interreg
Nord
European Regional Development Fund

REGION
NORRBOTTEN

REGIONAL COUNCIL
OF LAPLAND

LAPIN AMK
Lapland University of Applied Sciences

TORNIOHAPARANDA

Luke
NATURAL RESOURCES
INSTITUTE FINLAND

Umeå
FOLKHÖGSKOLA

Länsstyrelsen
Norrbotten